

İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe Tasavvurunu Şekillendiren Bazı Olaylar Üzerine Bir İnceleme

Abdulalim DEMİR | 0000-0002-6815-7739
Dr. Öğr. Üyesi | Yazar | abdulalimdemir@hotmail.com
Muş Alparslan Üniversitesi | **ROR**: 009axq942
Hadis | Muş, Türkiye

Öz

Şîa, sahâbîlerin hepsini adil kabul etmediğinden onları tek tek değerlendirerek karar vermektedir. Şîa'nın âyetlerden, rivayetlerden ve olaylardan hareketle adaletine menfi yönde hüküm verdiklerinden biri de Hz. Âişe'dir. Şîa, Hz. Peygamber döneminde genel olarak Hz. Âişe'yi İfk olayı, Hz. Peygamber'i incitmesi, Hz. Ebû Bekir'in imameti ve halifeliği gibi konular bağlamında incelemektedir. İfk hadisesine karşıları âdil kabul etmediğinden temel hadis kaynaklarında onlardan hiçbir rivayet aktarmamıştır. Şîa'ya göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in diğer hanımlarıyla anlaşarak söz ve davranışlarıyla ona eziyet etmiştir. Üstelik Hz. Peygamber'in hastalığında Hz. Ebû Bekir'e namaz kıldırma görevini Hz. Âişe vermiştir. Hz. Peygamber, tekbir seslerini duyunca mescide gidip onu imametten azlederek namazı kendisi kıldırıştır. Bunun için Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'e cemaate namaz kıldırma görevini verdiği dair rivayetlerin hepsinin Hz. Âişe tarafından uydurulduğunu ve çelişkiler barındırdığını savunmuştur. Ayrıca Hz. Âişe'nin uydurduğu rivayetle Hz. Fâtıma'yı babasının mirasından mahrum bıraktığını iddia etmiştir. Hz. Osman, Hz. Âişe'nin atıyyesini eksilttiğiyse Resûlullah'ın mirasından payına düşeni isteyerek rivayetiyle çelişmiştir. Bu vb. sebeplerle Şîa, hadis rivayeti konusunda Hz. Âişe'yi güvenilirmez ve Hz. Peygamber adına hadis uyduran râviler kategorisinde değerlendirmiştir. Hz. Âişe, Medine dışından gelenlerin isteklerini halifeye aktarmak suretiyle Hz. Osman ile halk arasında aracılık yapmıştır. Sunduğu bazı talepleri reddedilince halifeyle arası bozulmuştur. Şîa'ya göre Hz. Âişe, Hz. Osman'ı katletmek için başkalarını kışkırtanların başında gelmiştir. Hz. Osman'ın evi muhasara edildiğinde isyancıların taleplerini bilmesine rağmen hacca gitmiştir. Medine'ye dönüşte Hz. Osman'ın şehadetini ve Hz. Ali'nin halifeliğini öğrendiğinde Hz. Osman'ın kanını halifeden isteyenlere katılmıştır. Bununla peygamber eşlerine hitaben "Evinizde oturunuz..." âyetinin gereklerine muhalefet ederek âsi olmuştur. Hz. Âişe, Muâviye döneminde siyasette daha az rol oynamış olmasına rağmen Muâviye'nin bazı icraatlarına muhalefet etmiştir. Muhammed b. Ebî Bekr'in ve Hucr b. Adî'nin katledilmesi ile Ziyâd'ın Ebû Süfyân'ın nesline dâhil edilmesi bunlardandır. Hz. Âişe'nin Şîa katındaki konumunu bilmek mezhebin sahâbe algısını ve hadis anlayışını anlamak için önemlidir. Mamafih Hz. Âişe ile ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen hadis alanında İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe anlayışını ortaya koyan müstakil hiçbir çalışmanın yapılmamış olması bu makalenin hazırlamasını gerekli kılmıştır. Çalışmada Şîa rivayet kaynaklarından hareketle İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe tasavvurunu şekillendiren olaylar merkeze alınmıştır. Çalışmanın temel problemini, "İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe tasavvurunu şekillendiren olaylar nelerdir?" sorusu teşkil etmektedir. Bunu ortaya koymak için makalede başka soruların da cevabı aranmakta ve ulaşılan bulgular üzerinden bazı değerlendirme ve önerilerde bulunulmaktadır. Çalışmada fikir-hadise-siyaset-rivayet iribatına dikkat ederek tasvir ve tahlilî bir bakış açısıyla konular incelenmektedir. Bunun için nitel araştırma metodlarından dokümantasyon analiz yöntemi kullanılmaktadır. Hulasa-ı meram Şîa, siyaset ağırlıklı olumsuz bir Hz. Âişe tasavvuruna sahip olmasına rağmen ihtiyaca binaen bazı şîi muhaddislerin Hz. Âişe'nin rivayetlerini kullandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Hz. Âişe, İmâmiyye Şîası, Hz. Ali, İfk

Atıf Bilgisi

Demir, Abdulalim. "İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe Tasavvurunu Şekillendiren Bazı Olaylar Üzerine Bir İnceleme". *Rize İlahiyat Dergisi* 27 (Ekim 2024), 281-298.

<https://doi.org/10.32950/rid.1496750>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 06.06.2024	Kabul Tarihi: 16.09.2024	Yayın Tarihi: 20.10.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale, 2020 tarihinde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Ahmet Yıldırım'ın danışmanlığında tamamlanan "İmâmiyye Şîası'na Hadis Kaynaklarına Göre Sahabe Tasavvuru" isimli doktora tezinden üretilmiştir.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

A Study on the Some Events Shaping the Perception of Hazrat A'ishah in Imamiyya Shia

Abdulalim DEMİR | 0000-0002-6815-7739

Assist. Prof. | Author | abdulalimdemir@hotmail.com

Muş Alparslan University | 009axq942

Hadith | Muş, Türkiye

Abstract

Since Shia does not accept all the Companions as fair. A'ishah is one of those whom the Shiites judged negatively. Shia generally examines A'ishah in the context of issues such as the Ifk incident, hurting the Prophet, and Abu Bakr's imamate and caliphate. Since the Shia does not accept those involved in the Ifk incident as fair, they did not quote any narrations from them in his basic hadith sources. According to Shia, A'ishah, made an agreement with the other wives of the Prophet and tormented him with their words and actions. In addition, A'ishah gave the duty of leading the prayer to Abu Bakr during the Prophet's illness. When the Prophet heard the takbir sounds, he went to the mosque, dismissed Abu Bakr from the imamate and led the prayer himself. For this reason, Shia argued that all the narrations about the Prophet giving Abu Bakr the duty of leading the prayer were made up by A'ishah and contained contradictions. Shia also claimed that A'ishah had deprived Fatima of her father's inheritance, based on a rumor she had made up. When Osman reduced A'ishah's atiyah, she contradicted her narration by asking for her share of the Prophet's inheritance. For these and etc. reasons, Shiites evaluated A'ishah as unreliable and in the category of narrators who fabricated hadiths in the name of the Prophet. According to Shia A'ishah mediated between Osman and the people by conveying the requests of those coming from outside Medina to the caliph. When some of her demands were rejected, she fell apart with the caliph. According to Shia, A'ishah was among those who provoked others to murder Osman. When Osman's house was besieged, she went on a pilgrimage despite knowing the demands of the rebels. When she returned to Medina and learned about Osman's martyrdom and Ali's caliphate, she joined those who demanded Osman's blood from the caliph. With this, she became rebellious by opposing the requirements of the verse "Stay at home..." addressed to Prophet's wives. Although A'ishah played a lesser role in politics during the Muawiyah period, she opposed some of Muawiyah's actions. The killing of Muhammad bin Abi Bakr and Hujr bin 'Adi and the inclusion of Ziyad in Abu Sufyan's generation are among those. Knowing A'ishah's position in the Shia thought is important to understand the sect's perception of the companions and understanding of hadith. Although many studies have been conducted on A'ishah, the fact that no study revealing the Imamiyya Shiite understanding of A'ishah has been conducted in the field of hadith made it necessary to prepare this article. In the study, based on Shia narration sources, the events that shaped the perception of A'ishah in Imamiyya Shia were centered. The main question of the study is: What are the events that shape the perception of A'ishah in Imamiyya Shiite? To reveal this, some evaluations and suggestions are made based on the findings. In the study, subjects are examined from a descriptive and analytical perspective, paying attention to the connection between idea-event-politics-narration. For this purpose, documentation analysis method, one of the qualitative research methods, is used. In summary, Although Shia has a negative image of Aisha, focused on politics, it is possible to say that some Shiite hadiths use the narrations of A'ishah due to need.

Keywords

Hadith, Hazrat A'ishah, Shia Imamiyya, Hazrat 'Ali, Ifk

Citation

Demir, Abdulalim. "A Study on the Some Events Shaping the Perception of Hazrat A'ishah in Imamiyya Shia". *Rize Theology Journal* 27 (October 2024), 281-298.

<https://doi.org/10.32950/rid.1496750>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 06.06.2024	Date of Acceptance: 16.09.2024	Date of Publication: 20.10.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This article is derived from his doctoral thesis entitled 'The Sahaba's Conception in the Context of Imamia Shia's Hadith Resources', completed under the supervision of Prof. Dr. Ahmet Yıldırım in 2020 at Ankara Yıldırım Beyazıt University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Hadith Division.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

İmâmiyye Şîası kendisine has hadis külliyyatı, fıkhi, akaidi, tarihi, kültürü ve dini yorumuyla temayüz etmektedir. Onun bu alanlardaki düşüncesinin yapı taşı sahâbe tasavvuru oluşturmaktadır. Bu düşünce sistemine göre sahâbîlerin kahir ekserisi Hz. Peygamber'in vefatından sonra farklı yollara sapmıştır.¹ Tarih boyunca güncelliğini koruyan bu savın etrafında çokça tartışmalar olmaktadır. Şîa,² Hz. Peygamber'in sahâbîsi olmanın kişiye dokunmazlık zırhı kazandıramayacağını, hadis rivayet ehliyetine sahip olması için adalet yönünden durumlarının tek tek araştırılması gerektiğini savunmaktadır. Onların sahâbenin adaleti için aradığı şartlardan sahâbîlerin büyük bir kısmı geçmemektedir. Dolayısıyla onlara göre adalet vasfına haiz olmayanlar vasıtasıyla gelen rivayetler reddedilmelidir. Bu da Ehl-i sünnet'le Şîa arasında büyük tartışmalara ve kırılmalara neden olduğu gibi Şîa mezhebinde çeşitli konularda boşluklar meydana getirmektedir. Şîa, bunu masum addettikleri imamların ahbârıyla doldurmaktadır.³ Onların sözlerini delil getirmede Hz. Peygamber'inki ile eş değer görmektedir.

Şîa, paradikmasının haklılığını savunurken tarihteki bazı olaylardan/rivayetlerden hareketle kimi sahâbîleri adalet terazisine çıkarmaktadır.⁴ Bunların başında mü'minlerin annesi Hz. Âişe (öl. 58/678) gelmektedir. Dolayısıyla onun Şîa katındaki konumunu bilmek mezhebin sahâbe algısını anlamak için önemlidir. İslâm düşüncesinde Hz. Âişe ile ilgili iki temel anlayış ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri her yönüyle Hz. Âişe'yi öven ve adil gören Ehl-i sünnet'in, diğeri de Şîa'nın tasavvurudur. Bu makale, Şîa rivayet kaynaklarından hareketle İslâm tarihinde ses getiren bazı olaylar üzerinden İmâmiyye'nin Hz. Âişe tasavvurunu tespit etme amacı taşımaktadır.

Zekâsı ve baskın kişiliğiyle Arapların genel kadın algısının dışında bir profile sahip olan⁵ Hz. Âişe; hadis, tefsir, fıkıh, Arap dili ve tarihi, ensâb, şiiir vb. alanlarda derin bilgi sahibidir. Rivayet ettiği hadisleri anlamış, kendisine ulaşan hadisleri değerlendirerek râvîlerin hatalarını düzeltme vazifesini kendinde görmüştür.⁶ Onun ve diğer sahâbîlerin ilmî gayretleriyle, hadis ve fıkıh alanlarında Medine ekolü oluşmuştur. Hz. Peygamber'in hanımları arasındaki özel konumuna isnaden hayatı,⁷ Hz. Peygamber'le izdivâci, yaşı, siyasî mücadelesi, hadis, tefsir ve fıkıh alanlarındaki bilgisi hakkında birçok çalışma yapılmış⁸ olmasına rağmen İmâmiyye Şîası'nın Hz. Âişe anlayışını ortaya koyan çalışmalar yeterli düzeyde yapılmamıştır. Bu konuda İslâm tarihi alanında bir bildiri⁹ ve yüksek lisans tezinin¹⁰ hazırlanmış olması kıymetli olmakla birlikte yeterli değildir.¹¹ Bahis konusu çalışmalar tarih alanına katkı sağlamakla birlikte Şîa'nın rivayet kaynaklarından hareketle Temel İslâm bilimlerinin farklı alanlarında Hz. Âişe'nin

¹ Örnek olarak bk. Küleynî, *el-Kâfi* (Kum: Dâru'l-Hadîs, 1429), 15/571.

² Genel teammüle uygun olarak makalede boyunca Şîa ile İmâmiyye/İsnâaşeriyye fırkası kast edilmektedir.

³ Şîa'nın masumiyet fikrini ilk zamanlarda bilgi edinmede psikolojik avantaja nasıl çevirdiği ile ilgili bk. Bekir Kuzuşli, "Şîa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (31 Mayıs 2018), 62 vd.

⁴ Şîa'da sahâbe adaleti ve onun etrafında cereyan eden olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Abdulalim Demir, *İmâmiyye Şîası'nda Sahâbe Tasavvuru* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 74-216.

⁵ Adnan Demircan, "Dört Halife Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasi Tutumu", *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Belediyesi, 2016), 65.

⁶ Mehmed Said Hatiboğlu, "Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1-4 (01 Temmuz 1973), 72.

⁷ Hz. Âişe'nin hayatı için bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetu's-sahâbe*, (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1998), 6/3208 vd; İzzeddin İbnü'l-Esîr, *Usdü'l-ğâbe*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 1549 vd; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 13/231 vd; Ömer Sabuncu, *Hz. Âişe bint Ebî Bekir* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 21 vd; Mustafa Fayda, "Âişe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/2/201-205.

⁸ Bunların hepsine değinmek müstakil bir çalışma gerektirdiğinden bir fikir vermesi için bazılarını değinilecektir. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 2016'da Hz. Âişe'yle ilgili uluslararası bir sempozyum düzenlemiştir. Orada sunulan yirmi bildiri Ali Aksu'nun editörlüğünde basılmıştır. (bk. Ali Aksu (ed.), *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)* (Sivas: Sivas Belediyesi, 2016).) Ömer Sabuncu, Hz. Âişe'yi merkeze alan çalışmalar bibliyografyasını makale olarak yayımlamıştır. (bk. Ömer Sabuncu, "Hz. Âişe Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/33 (2015), 130-145.). Yapılan çalışmaların ayrıntısı için mezkûr çalışmalara bakılabilir. Ayrıca Hüseyin Ahmet el-Haşin'in "Hz. Âişe fahişelik yaptı mı? Hz. Peygamber onunla dokuz yaşındayken mi evlendi? İfk âyetleri kimler hakkında indi?" gibi sorulara cevap aradığı eseri de zikre değerdir. (bk. Hüseyin Ahmet el-Haşin, *Ebhâs havle es-Seyyide Âişe ru'yetiün Şî'iyye mu'âsare* (Beyrut: Dâru Revâfid, 2017), 12 vd.)

⁹ Ali Aksu, "İmamiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe", *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)* (Sivas: Sivas Belediyesi, 2016), 13-19.

¹⁰ İsmail Şahan, *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe* (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹¹ Makalenin konusuyla başlık olarak yakın olarak hazırlanmış olan bildiriye Aksu, ağırlıklı olarak çağdaş yazarların anlatımı üzerinden konuyu işlemeyi tercih ettiğinden firkanın Hz. Âişe algısını tam olarak yansıtmadığı gibi hadis alanına hiç girmemiştir. Şahan'ın yüksek lisans tezi ile makalemiz usul, muhteva, kaynak, tahlil ve konuyu ele alış yöntemi birbirlerinden oldukça farklıdır. Şahan Şîa'nın Hz. Âişe algısını İslam tarihi alanının mantığı içerisinde birçok olayla birlikte tez formatı içerisinde aktarmıştır. Şahan'dan farklı olarak çalışmada Şîa hadis rivayetlerini merkeze alarak ilk dönemden başlamak üzere İmâmiyye'nin Hz. Âişe tasavvurunu Hz. Âişe'nin merkezinde yer aldığı bazı olaylar üzerinden betimlenecektir. Ayrıca Hz. Âişe vasıtasıyla aktarılan rivayetlere Şîa'nın yüklediği değer araştırma konusu edinecektir.

tasavvurunu tespit edecek derinlikli ciddi çalışmalara halen ihtiyaç duyulmaktadır. Binaenaleyh Hadis alanı özelinde Şîa rivayet kaynaklarından hareketle Şîa'da Hz. Âişe tasavvurunu şekillendiren olaylar üzerine yeterli düzeyde bir çalışmanın yapılmaması bu makalenin hazırlamasına vesile olmuştur.¹² Elinizdeki çalışma, konuları ele alış yöntemi, başlık, tahlil, kaynak ve alan yönüyle mezkûr çalışmalardan farklılaşmaktadır. Çalışmanın temel problemini, "İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe tasavvurunu şekillendiren olaylar nelerdir?" sorusu teşkil etmektedir. Bunu ortaya koymak için "İmâmiyye Şîası'nda Hz. Âişe tasavvurunu oluşturan asıl amiller nelerdir? İmâmiyye Şîası'na göre Hz. Âişe, hadis rivayet etme ehliyetine sahip midir? Hz. Âişe tarihiyle gelen hadislerin/rivayetlerin İmâmiyye'ye göre değeri nasıldır?" gibi soruların cevabı aranacak ve ulaşılan bulgular üzerinden bazı değerlendirme ve önerilerde bulunulacaktır.

Hız. Âişe; ilmî ve siyasî faaliyetleriyle hem eleştiren hem de eleştirilen bir pozisyonda yer aldığından¹³ daha önce değildiği üzere birçok çalışmanın konusu olmuştur. Bu makalede tarafların haklılığı konusuyla ilgilenmeden Şîa rivayetlerinden hareketle İmâmiyye'nin Hz. Âişe tasavvuru ele alınacaktır. Konu, Hz. Peygamber, dört halife ve Muâviye dönemlerindeki önemli olaylar üzerinden ana hatlarıyla makale formatına uygun bir şekilde işlenecektir. Malum olduğu üzere tarih boyunca üzerinde çok şey söylenen mevzular hakkında hangi tarafın haklı ya da haksız olduğuna karar vermek derinlikli çalışmalar ve projelerle ortaya çıkarmak mümkündür. Bu da makalenin sınırlarını aşmaktadır. Çalışmada, Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru tespit edilmekle yetinilecektir. Araştırmayı Hz. Âişe savunusuna döndürmemek için Şîa kaynaklarındaki rivayetler kendi bağlamı içerisinde incelenecek, Sünnî paradigmanın düşünce yapısıyla rivayetlere cevap verilmeyecektir. Şîa'nın iddialarına Sünnîlerin cevabı başka makaleye bırakılacaktır. Çalışmada fikir-hadise-siyaset-rivayet irtibatına dikkat ederek tasvîrî ve tahlîlî bir bakış açısıyla konular incelenecektir. Bunun için nitel araştırma metodlarından dokümantasyon analiz yöntemi kullanılacaktır.

1. Hz. Peygamber Döneminde Hz. Âişe

Hız. Peygamber dönemi esas alındığında, Şîa kaynakları Hz. Âişe'yi İfk Olayı ve imamet gibi konular bağlamında gündemlerine almışlardır. Bu başlık altında bahsi geçen konular bağlamında Şîiler'in Hz. Âişe'ye bakışları ele alınacaktır.

1.1. İfk Hadisesi

"Bir insan ya da topluluğa dair herhangi bir yalan haberin ortaya atılması olarak ifade edilen"¹⁴ İfk Olayı, sahâbîlerin anlatımıyla hadis ilmi, Nûr sûresindeki âyetlerin açıklanmasıyla tefsir ilmi ve Benî Mustâlik Gazvesi'nden dolayı (5/627) da siyer, megâzî ve İslâm tarihi disiplinleri açısından konu edilmektedir.¹⁵ İslâm tarihine "İfk Hadisesi" olarak geçen olay, hicrî 5. yılda¹⁶ Mustalikoğulları Gazvesi'nden¹⁷ Medine'ye dönüşte Hz. Âişe'ye atılmış olan iftira için kullanılmaktadır.¹⁸

¹² Bu mevzu özet mahiyette İlhan Altaş yüksek lisans tezinin üçüncü bölümün bir başlığında Şîa'nın Hz. Âişe'ye yönelik bazı eleştirilerini Hz. Peygamber döneminde öne çıkan bazı olaylar üzerinden incelemiştir. Çalışmamızda Hz. Peygamber döneminin yanı sıra dört halife ve Emevîler döneminde Hz. Âişe'nin başat rol oynadığı olaylar üzerinden Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru ortaya konulmuştur. Konuları ele alış tarzı, tahlil, kurgu ve derinlikli kaynaklar bakımından çalışmamız söz konusu başlıktan oldukça farklılaşmıştır. (bk. İlhan Altaş, Hz. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 127-137.)

¹³ Hatiboğlu, "Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği", 59-74; Bünyamin Erul, "Eleştiren ve Eleştirilen Bir Sahabî Olarak Hz. Âişe", *Anemon Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 54; İlhan Altaş - Abdolvahap Özsoy, "Hz. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (2022), 629-659.

¹⁴ Ali Ekber Kureşî, *Kâmûs-u Kur'ân* (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1371), 1/89; Abdullah Ali Mehnâ, *Lisânu'l-lisân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413), 1/35.

¹⁵ Ehl-i sünnet'in "İfk Hadisesi"ne yaklaşımı üzerine oldukça fazla çalışma kaleme alınmıştır. Örnek olarak bk: Cemmâîlî, *Hâdisetü'l-İfk velihi min menâkibi'n-nisâ'i's-sahâbiyyât* (Şâm: Dâru'l-Beşâir, 1994), 15 vd; Emir b. Muhammed el-Medarî, *Hâdisetü'l-İfk, durûsun ve 'iberun* (San'a: Dâru'l-Kütübî'l-Yemeniyye, 2017), 12; Recep Erkocaaslan, *Hız. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, ts.), 107 vd; Seyfullah Kara, "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (30 Haziran 2001), 342-382; Ali Aksu, "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebepler ve Sonuçları Açısından)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 1-21.

¹⁶ Gazve'nin hangi tarihte gerçekleştiği konusunda tarihçiler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. bk Cemmâîlî, *Hâdisetü'l-İfk*, 38.

¹⁷ Bu savaş, Mustalikoğullarıyla yapıldığı için "Benî Mustalik", Müreysi isimli suyun etrafında gerçekleştiğinden dolayı da "Müreysi Gazvesi" adını almıştır. bk Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, (Beyrut, 2010), 1/372.

¹⁸ İfk Hadisesi'nin nasıl gerçekleştiği ile ilgili bk. İbn İshâk, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/444 vd; Vâkıdî, *Kitâbü'l-meğâzî*, 1984, 2/426-429; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ts., 2/297; Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, (Beyrut, 1970), 5/410-419 (No. 9748); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999), 42/404-406 (No. 25623); Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, (Beyrut: Dâru Tevki'n-Necât, 1422), "Şehâdât", 15; Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, (Beyrut: Dâru İhyâi Kütübî'l-'Arabiyye, 1991), "Tevbe", 56; Muhammed Bâkir el-Meclisî, *Bihârü'l-envâr* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1403), 20/310-316; Cemmâîlî, *Hâdisetü'l-İfk*, 15 vd; Muhammed Abduh Yemânî, *Ümmü'l-mü'minîn es-Seyyide Âişe ve emânetü'r-rivâye*, ts., 32-38; Erkocaaslan, *Hız. Âişe*, 42 vd; Fayda, "Âişe", 2/2/201-205; Mustafa Fayda, "İfk Hadisesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/507-509; Şahan, *Hız. Âişe*, 36-45; Haşin, *es-Seyyide Âişe*, 237-245.

1.1.1. Şiâ Tefsirlerinde “İfk Hadisesi”

Belli bir vahiy fetreti, sıkıntı ve meşakkatten sonra Hz. Âişe'nin ma'sûmiyetini ortaya koyan Nûr sûresinin 11. ila 20. âyetleri nâzil olmuştur. Bu âyetlerin kimin hakkında indiğiyle ilgili Şiî müfessirler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Nâsır b. Müzâhim (öl. 212/827-28), Nu'mânî (öl. 342/953-54), Müfîd (öl. 413/1022), Tabersî (öl. 548/1154),¹⁹ İbn Şehrâşûb (öl. 588/1192-93), Şeybânî (öl. 640/1243?),²⁰ Mukaddes Erdebîlî (öl. 993/1585), Kâşânî (öl. 988/1580),²¹ Nihâvendî (öl. 1371/1951)²² ve Muğniyye (öl. 1979)²³ gibi müfessirler, âyetlerin Hz. Âişe'ye atılan iftiradan onu tenzih etmek için nâzil olduğunu beyân etmektedir.²⁴ Bazı Şiî müfessirler ise bu âyetlerin Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye attığı iftiradan Hz. Mâriye'yi temize çıkarmak için nâzil olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşü kabul edenler, Kummî'nin (öl. 307/919) âyetlerin sebab-i nüzulüyle ilgili Muhammed el-Bâkır'dan (öl. 114/733) aktardığı şu rivayeti referans almaktadır:

“Hz. Peygamber, oğlu İbrâhim'in vefatına çok üzülüyordu. Hz. Âişe 'Neden üzülüyorsun? Zaten o, Cüreyh'in²⁵ oğludur.' demesi üzerine Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye Cüreyh'i öldürmesini emretti. Hz. Ali kılıcını alarak gitti. Cüreyh el-Kıbtî bahçede idi. Hz. Ali bahçenin kapısına vurunca Cüreyh kapıyı açtı. Hz. Ali'yi karşısında görünce öfkeleni ve kapıyı geri kapattı. Hz. Ali duvardan bahçeye atlayınca Cüreyh kaçtı. Hz. Ali peşine düştü. Hz. Ali'nin kendisini yakalayacağını anlayınca hurma ağacına çıktı. Hz. Ali de onun arkasından ağaca çıktı. Hz. Ali, ona yaklaştığında kendini Hz. Ali'nin üstüne atınca edep yeri açıldı. Edep yeri ne erkek ne de kadın avretiydi. Hz. Ali, Hz. Peygamber'in yanına dönerek şöyle dedi: 'Ya Resûlallah, emrinde keskin bıçak gibi mi olayım yoksa (iddianın yanlışlığını) ispatlayayım mı?' dedi. O da 'İspatla.' dedi. Hz. Ali: 'Seni hak dinle gönderene yemin olsun ki ondaki ne erkek ne de kadın uzvuydu.' Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'Şerri Ehl-i beyt'ten savan Allah'a hamd olsun.', buyurdu.”²⁶

Başka bir rivayette, Cüreyh her gün Hz. Mâriye'nin yanına girip çıktığından Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e “İbrâhim senden değil, Cüreyh el-Kıbtî'dendir.” demiş, Hz. Peygamber de bahsi geçen görevi Hz. Ali'ye vermiştir. Hz. Ali onu yakalayınca “Ey Ali! Allah'tan kork. Burada insan yok, ben hadım edilmişim.” diyerek avret yerini ona göstermiştir. Hz. Ali, onu Hz. Peygamber'in huzuruna getirmiştir. Cüreyh, Kıptîler'in ailelerinin yanına girip çıkan hizmetçilerini hadım ettiklerini, Kıptîler sadece Kıptîlerle arkadaşlık ünsiyeti kurduklarından babası beni ona hem arkadaşlık yapmam hem de hizmet etmem için göndermiştir. Bunun üzerine bahsi geçen âyet nâzil olmuştur.²⁷ Âmilî Sağır et-Taberî (öl. 326/938) de Kummî gibi düşünerek onun aktardığı rivayeti aktarmıştır.²⁸ Feyz-i Kâşânî (öl. 1090/1679),²⁹ Bahrânî (öl. 1107/1696)³⁰ ve Huveyzî (öl. 1112/1700)³¹ gibi bir kısım Şiî müfessirler ise âyetlerin sebab-i nüzulü için hem Hz. Âişe'nin başına gelen “İfk Hadisesi”ni hem de Kummî'nin tefsirinde aktardığı³² rivayeti aktarmışlardır.³³

Kummî'nin tefsirinde rivayet ettiği hadise, Şiâ'nın temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Olayı aktaranlar, referans olarak Kummî'yi göstermektedir. Dolayısıyla rivayet, Şiâ'da fazla yaygınlık kazanmamıştır. Şiîler'in çoğu bahsi geçen âyetlerin sebab-i nüzulünün “İfk Hadisesi” olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca âyet, bu yalanı uyduran ve ifşa edenlerin “عصبة/‘usbe”³⁴ olduğunu belirtmektedir.³⁵ “Usbe”nin kaç kişiden oluştuğu ihtilaflıdır. Bazı müfessirlere göre sayıları 10 ile 40 arası olan topluluk için

¹⁹ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân* (Tahran: Nâsır Husru Yayınları, 1372), 7/206; Tabersî, *Muhtasar Mecmeu'l-beyân* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1413), 2/400.

²⁰ Muhammed b. Hasan Şeybânî, *Nehcü'l-beyân* (Kum: Neşru'l-Hâdî, 1413), 4/33.

²¹ Fethullah b. Şükrüllah Kâşânî, *Hulâsetü Menhecî's-Sâdikîn* (Tahran, 1363), 3/367; Fethullah b. Şükrüllah Kâşânî, *Zübdetu't-Tefsîr* (Kum, 1423), 4/483.

²² Muhammed Nihâvendî, *Nefehâtü'r-Rahmân* (Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 1386), 4/413.

²³ Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîru'l-kâşif* (Kum: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1424), 5/405.

²⁴ Hüseyin Hüseyinyân Mukaddem, “Berresi-i Tarîh-i Tefsîri Hadise-i İfk”, *Tarîh-i İslâm der Âyine-i Pejuheş* 7 (1384), 166.

²⁵ Bu isim Kummî tefsirinde Cerîh olarak harekelenmiştir. Yaygın zapta bağlı kalarak Cüreyh kullanımını tercih ettik.

²⁶ Ali b. İbrâhim Kummî, *Tefsîru'l-Kummî* (Kum: Dâru'l-Kitâb, 1363), 2/99.

²⁷ Kummî, *Tefsîr*, 2/318-319; Ali Esterâbâdî, *Te'vilü'l-âyeti'z-zâhire* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1409), 584-585; Feyz-i Kâşânî, *Tefsîri's-Sâfi*, (Tahran: Mektebetü's-Sadr, 1415), 5/49; Abdualî b. Cum'a Huveyzî, *Tefsîru Nûru's-Sakaleyn* (Kum: İsmâiliyyân Yay, 1415), 5/81; Hâşim b. Süleymân Bahrânî, *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 1415), 5/103.

²⁸ Muhammed b. Cerîr Taberî Âmilî es-Sağır, *Nevâdirü'l-mu'cizât* (Kum: Delil-i Mâ, 1427), 354.

²⁹ Feyz-i Kâşânî, *Tefsîri's-Sâfi*, 3/423-424; Feyz-i Kâşânî, *el-Esfâ fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Kum: Mektebe-i İ'lâmî'i-İslâmî, 1418), 2/838.

³⁰ Bahrânî, *el-Burhân*, 4/52.

³¹ Huveyzî, *Nûru's-Sakaleyn*, 3/581-582.

³² Kummî, *Tefsîr*, 2/99-100; Meclisî, *Bihâr*, 22/155.

³³ Ayrıca konunun ayrıntısı için bk. Recep Erkoçaşlan, “Hz. Mâriye bint Şem'un'a Atılan İftira ve Sünnî-Şiî Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri”, *Eskiye* 43 (20 Mart 2021), 11 vd. Şiâ iddialarına çeşitli cevap için bk. Fehd b. Muhammed Sâidî, “Mevkifu'r-Râfide min Hâdisetü'l-İfk 'Dirase Akidiyye'”, *Mecelletü'd-Dirâsati'l-İslâmiyye* 84 (ts.), 36 vd.

³⁴ Nûr, 24/11.

³⁵ Muhammed b. Ali Nakî Şeybânî, *Muhtasar Nehcü'l-Beyân (Metin)* (Tahran: Dâru'l-Usve, 1376), 351; Ebû Ca'fer Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 7/414.

“usbe” tabiri kullanılmaktadır.³⁶ Arapça dil kurallarına göre topluluk, en az üç kişiden oluşmaktadır. Hz. Âişe, tek başına topluluk olamayacağına göre Kummî'nin rivayetini sebab-i nüzûl olarak kabul etmek, Arapça dil kurallarına uymamaktadır. Ayrıca eğer Hz. Âişe böyle bir şey söylemiş olsaydı, Hz. Mâriye'ye karşı kazf suçu işlemiş olacağından âyetin emri gereği³⁷ kendisine kazf cezası olarak seksen celdenin vurulması gerekirdi ki bu da tarihen vuku bulmamıştır. Bütün bunlar Kummî rivayetinin sıhhati konusunda kuşakları artırmaktadır.

Özetle Şîa kaynaklarında İfk âyetleri Hz. Âişe'nin Hz. Mâriye'ye attığı iftiradan³⁸ Hz. Mâriye'yi tenzih etmek için nâzil olduğunu³⁹ ileri sürenler olduğu gibi Sünnî kaynaklara mutabık olarak İfk hadisesinin Hz. Âişe'ye atılan iftira sonucunda indiğini nakledenler⁴⁰ de vardır. Ayrıca hem Sünnî hem de Şîa kaynaklarında geçenleri beraber aktaranlar da bulunmaktadır.⁴¹ Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın yönlendirmesiyle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Hz. Mâriye'ye iftira attığını bunun üzerine indiğini iddia edenlerde bulunmaktadır.⁴² Ayrıca kimi müellifler ise Hz. Mâriye hakkında çıkan dedikodulardan bahsederken Hz. Âişe ve İfk âyetlerini gündem konusu etmedikleri görülmektedir.⁴³ Bütün bu bilgiler konu ile ilgili Şîa'da fikir birliğinin olmadığını göstermektedir.

1.1.2. Hz. Âişe'ye İftira Atanların Adaleti Meselesi

Hz. Âişe'nin ma'sûmiyetini açıklayan âyetlerin inişinden sonra müfterilere kazf cezası verilmiştir.⁴⁴ Cezanın kimlere uygulandığına dair hadis ve tarih kitaplarında muhtelif rivayetler bulunmaktadır. Ya'kûbî'ye (öl. 292/905?) göre kazf cezası; Hassân b. Sâbit (öl. 60/680?), Mistâh b. Üsâse (öl. 34/654), 'Abdullah b. Übey b. Selûl (öl. 9/631) ve Hamne bint Caş'e (öl.?) uygulanmıştır.⁴⁵ Mes'ûdî'ye (öl. 345/956) göre 'Abdullah b. Übey b. Selûl dışında yukarıda ismi geçenlere uygulanmıştır.⁴⁶ Taberî (öl. 310/923) ve Cezerî'ye (öl. 630/1233) göre Hassân b. Sâbit, Mistâh b. Üsâse ve Hamne bint Caş'e uygulanmıştır.⁴⁷ Rivayetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Âişe'ye iftira atanlara âyetin emri gereği kazf cezası uygulanmıştır.

Kimi Şîî müelliflere göre müfterilerin adaleti düşmüş olup şahitlikleri ebediyen kabul edilmezken, bazılarının göre iftira atanlar itirafta bulunup tövbe ederlerse şahitlikleri kabul edilecektir.⁴⁸ Ayrıca Şîa, İfk iftirasından sonra Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye karşı tavır değiştirdiğiyle ilgili rivayetlerin, Nûr sûresinin 12. ve 14. âyetlerine ters olduğunu ve ismet sıfatına halel getirdiğini belirterek reddetmektedir.⁴⁹ İfk hadisesini dedikodu olarak gören bir kısım Şîî müellifler, “peygamber asla dedikodulara kulak asmaz ve dedikoduları bertaraf etmek için istişare etmez” iddiasında bulunmaktadır.⁵⁰

Programlar vasıtasıyla “İfk Hadisesi”nin hangi Şîî kaynaklarda geçtiğini tespit etmek için yapılan taramalarda, Şîa'nın en eski kaynaklarından sayılan Süleym b. Kays'ın (öl. 76/695) *Kitab'ında*, çeşitli Şîî muhaddisler tarafından yazılan ve günümüze kadar gelmiş olan *el-Usûlû's-sitte 'aşer ve Kütüb-i erbaa'nın* hiçbir kitabında “İfk Hadisesi”nin geçmediği ayrıca “İfk Hadisesi”ne ismi karışmış olanlardan hiçbir rivayet aktarılmadığı tespit edilmiştir.

1.2. Hz. Peygamber'in Hanımlarının İncitici Tutumları

Ümmü'l-mü'minîn kimi davranışlarıyla Hz. Peygamber'i incitmiş olduklarından, onları uyarın âyetlerin nazil olduğu bilinmektedir. Örneğin, Hz. Âişe ve Hafsa'nın, Hz. Peygamber'in arkasından çevirdikleri planı haber veren Tahrîm sûresinin ilk beş âyeti bunlardandır.⁵¹ Rivayete göre Hz. Peygamber, sabah namazından sonra hanımlarını tek tek dolaşır. Hz. Hafsa'ya

³⁶ Tabersî, *Cevâmiu'l-Câmi'* (Kum: Havza-i İlmîyye-i Kum, 1412), 3/97; Ali Rızâ Husrevânî, *Tefsîru Husrevî* (Tahran: Kitâb Fırûş-i İslâmî, 1390), 6/161.

³⁷ Nûr, 24/4.

³⁸ Abdülhüseyn Şerefüddîn Müsevî, *el-Müracaât*, thk. Hüseyin Râzî (Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, ts.), 412.

³⁹ Kummî, *Tefsîr*, 2/99.

⁴⁰ Tabersî, *Mecmeu'l-beyân*, 7/206; Tabersî, *Muhtasar*, 2/400.

⁴¹ Feyz-i Kâşânî, *Tefsîrü's-Sâfi*, 3/423-424; Feyz-i Kâşânî, *el-Esfâ*, 2/838.

⁴² Muhammed b. Cerîr Taberî Âmilî es-Sağîr, *Delâilü'l-İmâme* (Kum: Bi'set Neşriyât, 1413), 385-386.

⁴³ Şerîf el-Murtezâ, *Emâlî (Gurerü'l-fevâid ve dürerü'l-kalâid)*, (Kahire: Dârü'l-Fikri'l-'Arabî, 1998), 1/77-81.

⁴⁴ Abdurrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, 5/419 (No. 9749); Cemmâilî, *Hâdisetü'l-İfk*, 37.

⁴⁵ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1/372.

⁴⁶ Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf* (Mektebetü't-Târîhiyye, 1938), 216.

⁴⁷ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387), 2/616; İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1987), 2/86.

⁴⁸ Tabersî, *Cevâmiu'l-Câmi'*, 3/95; Feyz-i Kâşânî, *Tefsîrü's-Sâfi*, 3/417-418; Huveyzî, *Nûru's-Sakaleyn*, 3/573.

⁴⁹ Cemmâilî, *Hâdisetü'l-İfk*, 15-17.

⁵⁰ Ca'fer Murtezâ el-Âmilî, *Hadîsu'l-İfk* (Beyrut: Merkezu'l-İslâmî li'd-Dirâsât, ts.), 259; Yazarsız, “Hizb-i Nifâk ve Hadis-i İfk”, *Felsefe ve Kelâm Dershâ ez Mekteb-i İslâm* 24 (1363), 28.

⁵¹ Âyetlerin sebab-i nüzûlüyle ilgili detaylı bilgi için bk. Kummî, *Tefsîr*, 2/375-376; Kâşânî, *Zübdetu't-Tefsîr*, 7/107; Feyz-i Kâşânî, *Tefsîrü's-Sâfi*, 5/193-194.

küçük bir kap bal hediye edilmişti.⁵² Hz. Peygamber ona uğrayınca Hz. Peygamber'i biraz alıkoyarak ondan içirirdi. Bu durum Hz. Âişe'nin hoşuna gitmediğinden yanında bulunan Habeşli küçük bir kız çocuğuna; "Hz. Peygamber, Hafsâ'nın yanına gittiğinde" oraya gidip ne yaptıklarına bakmasını istedi. Habeşli'nin durumdan ve baldan bahsetmesi Hz. Âişe'yi kıskandırdı. Hz. Peygamber'in diğer hanımlarına haber gönderip Hz. Peygamber yanınıza geldiğinde ona "Ağzın meğâfir kokuyor." demelerini istedi. Hz. Peygamber'e melekler gelip gittiği için o güzel koku dışında başka kokunun kendinden gelmesini istemezdi. Hz. Sev de, böyle bir şey söylemeyeceğini belirtmesine rağmen ona uyarak "Ey Allah'ın elçisi! Senden duyduğum bu koku da nedir? Meğâfir mi yedin?" Hz. Peygamber, "Hayır, Hafsâ'nın yanında bal şerbeti içtim." dedi. Sonra Hz. Peygamber diğer eşlerini dolaştı. Hepsi benzer şeyler söyledi. Hz. Âişe'nin yanına girince, Hz. Âişe burnunu tutarak "Sana ne oldu. Senden meğâfir kokusu alıyorum. Meğâfir mi yedin?" Hz. Peygamber, "Hayır, bilakis Hafsâ bana bal şerbeti içirdi." dedikten sonra madem kokuyor öyleyse bunu bir daha içmem diyerek o içeceği kendine haram kılınca Tahrîm sûresinin ilk beş âyeti onları uyarmak için indirildi.⁵³

Tahrîm sûresinin 3. âyetinde geçen Hz. Peygamber'in hanımlarına verdiği sırrın mahiyeti ve kime verdiği konusunda ihtilaf bulunmaktadır. el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'a (öl. 148/765) göre âyette geçen "sır", Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye vermiş olduğu nassın gereği olarak, kendisinden sonra fasılasız olarak Hz. Ali'nin halife tayin edildiğiyle ilgilidir. Hz. Âişe bundan Hz. Hafsâ'yı haberdar edince o da babasına anlatmıştır. Bunun üzerine onlar, Hz. Peygamber'in vefatı durumunda bu işi Hz. Ali'ye vermeyeceklerine dair kendi aralarında sözleşmişlerdir.⁵⁴ Kummî'ye göre "sır", Hz. Hafsâ'ya,⁵⁵ Şeybânî'ye göre ise Hz. Âişe'ye verilmiştir.⁵⁶ Bu âyetlerden ve onlara getirilen yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber'in bazı hanımları hem dilleriyle hem de sırrını ifşa ederek Nebi'yi incitmiştir.⁵⁷ Bundan dolayı Tahrîm sûresi, Hz. Nûh ile Hz. Lût peygamberlerinin hanımlarının ihanetinden dolayı duçar oldukları azaptan, Firavun'un eşi Âişe ile Hz. Meryem'in imanları ve Rablerine sadakatleri sebebiyle kazandıkları mükâfattan bahsederek⁵⁸ tercihte bulunmaları istenmiş olabilir.⁵⁹ Şîî müfessirler, mezheplerinin gerekliliklerine uygun olarak bâtinî bir yorumla âyetlerin zâhirinden anlaşılmayan çıkarımlarla Hz. Âişe'nin söz ve fiilleriyle Hz. Peygamber'i incittiğini ileri sürmüşlerdir.⁶⁰

1.3. Hz. Ebû Bekir'in İmamlığı Meselesi

Hz. Peygamber'in hastalığında Hz. Ebû Bekir'e namaz kıldırma görevini verdiğini Şîa kabul etmemektedir. Onlara göre Bilal sabah ezanını okuduğunda Hz. Peygamber, "İnsanlara bazıları namaz kıldırır, ben başımın/hastalığımın çaresine bakayım." dedi. O esnada Hz. Âişe, "Ebû Bekir'e kıldırması için emredin.", Hz. Hafsa, "Ömer'e söyleyin, kıldırın." sözleriyle babalarını yüceltmek istediklerini anlayan Hz. Peygamber, onlara "Vazgeçin! Yusuf'un yanındaki kadınlar gibisiniz." dedi.⁶¹ Bilal ezan okuduğunda Hz. Ebû Bekir'in öne geçmesini Hz. Âişe emretti.⁶² Hz. Peygamber, onun tekbirlerini işittiğinde kimin namaz kıldırıldığını sordu. Ebû Bekir'in ismini duyunca "Beni camiye götürün." dedi. Hz. Ali ve Abbâs'ın kolları arasında camiye girerek onu namazdan azlederek kendisi kıldırdı.⁶³ Şîa'ya göre Allah Resûlü'nün Hz. Ebû Bekir'i bütün Ehl-i beyt'ine önceleyerek namaz için öne geçirmesi söz konusu değildir.⁶⁴ Müfîd'e göre Hz. Ebû Bekir'in imamlığı hakkındaki rivayetler kızı tarikiyle geldiğinden çelişkiler barındırmaktadır. Bu da onların sonradan uydurulduğunu göstermektedir.⁶⁵ Ayrıca Şîilere göre Hz. Âişe ve Hz. Hafsa, Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında babalarının halife olabilmesi için gayret göstermişlerdir.⁶⁶ Hatta bir kısım Şîî yazarlar bu iddialarında ileri giderek Hz. Âişe ile Hz. Hâfsâ'nın Hz. Peygamber'den sonra babalarının yönetime geçmesi için Hz. Peygamber'i

⁵² Hz. Zeynep olduğu ile ilgili rivayetler de bulunmaktadır. bk. Muhammed Sâdık es-Sadr, eş-Şîa (Bağdat, 1352), 150.

⁵³ Kâşânî, *Zübdetu't-Tefsîr*, 5/193-194.

⁵⁴ Şeybânî, *Nehcü'l-beyân*, 5/207.

⁵⁵ Kummî, *Tefsîr*, 2/375-376.

⁵⁶ Şeybânî, *Nehcü'l-beyân*, 5/207, 208.

⁵⁷ Nâsir Mekârim Şîrâzî, *el-Emsel fi tefsîri Kitâbillâhi'l-münezzel* (Kum: Medresetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 1421), 18/443.

⁵⁸ Tahrîm, 66/10-12.

⁵⁹ Küleynî, *el-Kâfi*, 10/641; Esterâbâdî, *Te'vil*, 676; Bahrânî, *el-Burhân*, 5/430.

⁶⁰ Sadr, eş-Şîa, 151.

⁶¹ Meclîsî, *Bihâr*, 22/467.

⁶² Şeyh Müfîd, *el-İfsâh fi'l-İmâme*, (Kum: Dârü'l-Mufîd, 1413), 201.

⁶³ İbnü'l-Mutahhar Hillî, *Minhâcu'l-kerâme*, (Meşhed: Tâsûa, 1379), 188; Ayrıca bk. Adem Eryiğit, "Şîî-Sünnî İmamet-Siyaset Tartışmaları Bağlamında Hz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)", *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (30 Haziran 2020), 81.

⁶⁴ Müfîd, *el-İfsâh*, 201.

⁶⁵ Müfîd, *el-İfsâh*, 205-206.

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Salih Arı, *İmâmiyye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2011), 160-169; Aksu, "İmamiyye Şiası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe", 276; Şahan, *Hz. Âişe*, 45-50.

vefatından kısa bir süre önce zehirlediklerini ileri sürmüşlerdir.⁶⁷ Bu iddiayı desteklemek için Hamûd müstakil iki kitap yazmıştır. O kitaplarında Hz. Âişe'yi hainlikle suçlayıp tekfir ettiği gibi birçok âyeti bağlamından kopararak Hz. Âişe ile ilişkilendirmeye çalışmıştır.⁶⁸ Her iki çalışmayı da bilimsellikten uzak Hz. Âişe'yi itibarsızlaştırmaya yönelik yazılan eserlerden saymak mümkündür. Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'nin odasında vefat ettiğiyle ilgili rivayetlerin aksine bazı Şîî müellifler onun Hz. Fâtıma'nın odasında başı Hz. Fâtıma'nın göğsünderken vefat ettiğini ileri sürerek söz konusu fazileti Hz. Fâtıma ile ilişkilendirmişlerdir.⁶⁹

2. Dört Halife Döneminde Hz. Âişe

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Âişe, yaşadığı süre zarfında ilim ve siyasetle uğraşmıştır. Bunu halifeler başta olmak üzere bazı devlet adamlarını eleştirmek veya savunmak için destekleyici açıklamalar yapmak şeklinde yaptığı görülmektedir.⁷⁰ İlk iki halife döneminde siyasette aktif rol oynamadığı gibi onlara saygı ve desteğini izhar etmiştir.⁷¹ Bu tutum Hz. Osman'ın halifelığının ilk yarısında da sürmüştür. Ancak ikinci yarısında halifenin bazı tasarruflarına diğer sahâbîler gibi o da muhalefet etmiştir. Onun muhalefeti Cemel Vak'ası'na kadar aktif, ondan sonra pasif olarak devam etmiştir.⁷² Bu başlık altında dört halife döneminde gelişen bazı olaylar çerçevesinde Şîîler'in Hz. Âişe'ye bakışları incelenecektir.

2.1. Hz. Peygamber'in Mirası Meselesinde Hz. Âişe'nin Tutumu

Hz. Ebû Bekir'in halifelğinde Hz. Fâtıma babasının mirasını talep etmek için yanına gitmiştir. Resûlullah'ın hanımları da Hz. Osman'ı elçi olarak göndererek Hz. Peygamber'in Fedek ve Hayber'deki hisselerinden paylarına düşen miraslarını talep etmişlerdir.⁷³ Bu mevzu Ehl-i sünnet ve Şîa kaynaklarında detaylı olarak işlenmiştir.⁷⁴ Şîa rivayetlerine göre Hz. Âişe, Hz. Hafsâ ve Evs b. el-Hedesân isimli bedevi, halifenin huzurunda Hz. Peygamber'in "Biz peygamberler topluluğu miras bırakmayız..." dediğine şahitlik ederek Hz. Fâtıma'yı mirastan mahrum bırakmışlardır.⁷⁵ Yine Hz. Âişe, peygamberlerin miras bırakmayacağını ve söz konusu arazilerin gelirlerinin misafirlere harcanmak koşuluyla yöneticilerin tasarrufuna bırakıldığını⁷⁶ hatırlatarak Hz. Peygamber'in hanımlarını taleplerinden vazgeçirmiştir.⁷⁷

Hz. Osman döneminin son altı yılında baş gösteren ekonomik buhranlar halifeyi bazı tasarruf tedbirleri almaya yöneltmiştir. Bunlardan biri de atıyyelerin eksiltilmesidir. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa atıyyeleri eksiltildiğinde halifeye başvurarak Hz. Ömer'in önceden verdiği atıyye miktarını vermesini istemiştir. Talepleri kabul görmeyince bu sefer "Resûlullah'ın mirasından payımızı ver!" demişlerdir. O esnada Hz. Osman'ın yanında oturan Hz. Ali onlara, "Hz. Fâtıma'yı mirasından mahrum bıraktırmak için yalancı şahitlikte bulduklarını" söylemiştir.⁷⁸ Mezkûr bilgilerden anlaşılacağı üzere Şîî âlimler, peygamberlerin miras bırakmayacağıyla ilgili rivayeti kabul etmemekte, Hz. Fâtıma'nın hakkının gasp edilmesi için uydurulduğunu benimsemektedir.⁷⁹ Her ne kadar bazı Şîî âlimler bu görüşte olsalar da Küleynî'nin *el-Kâfi*'sinde es-Sâdık'ın Hz. Peygamber'den

⁶⁷ Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî, *Tefsîrül-'Ayyâşî*, (Tahran: Mektebetül-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, 1380), 1/200. Bu konuyla ilgili ayrıca bk. Abdulkâdir b. Muhammed b. Atâ Sûfî, *es-Sâ'ika fi nesfi ebâtîli ve iftirâti-Ş-Şiyye alâ Ümmi'l-Mü'minîn Âişe* (Riyâd: Dâru Advâi's-Selef, 2004), 51-61; Altaş, *Hz. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler* 129-133.

⁶⁸ Muhammed Cemil Hamûd, *Âişe kâtiletü'r-Resûl* (Londra: Müessesetü İmâm el-Hâdî, 2011), 47 vd; Muhammed Cemil Hamûd, *Hiyânetü Âişe* (Beyrut: Müessesetü Kamer Benî Hâşim, 2010).

⁶⁹ Örneğin bk. Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh, *el-Emâlî* (Tahran: Kitâbçî, 1418), 636-637; Meclisî, *Bihâr*, 22/509.

⁷⁰ Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2000), 123.

⁷¹ Adem Apak, "Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti", *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Belediyesi, 2016), 15.

⁷² Fayda, "Âişe", 2/202; Ömer Sabuncu, "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasî Tutumu ve Sebepleri", *Hz. Ali (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*, ed. Ali Aksu (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020), 129; Ömer Sabuncu, "Emevîler Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasî Tutumu", *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*, ed. Ali Aksu (Sivas: Sivas Belediyesi, 2016), 89.

⁷³ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa li İbn Ebü'l-Hadîd* (Kum: Mektebu Âyetullah el-Me'reşî en-Necefi, 1404), 16/228.

⁷⁴ Kummî, *Tefsîr*, 2/155-156; Şeyh Müfid, *el-İhtisâs* (Kum: Dârü'l-Müfid, 1389), 181-183; Şeyh Müfid, *el-Muknî*, (Kum: Dârü'l-Müfid, 1389), 279-280; Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Hamdan Husaybî, *el-Hidâyetü'l-Kübrâ*, (Beyrut: Şirketü'l-E'lemî li'l-Metbu'ât, 2011), 216; İbnü'l-Mutahhar Hillî, *Nehcü'l-hak ve keşfu's-sıdk* (Kum: Dârü'l-Hicre, 1414), 270; İsmail Altun, "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şîî Yaklaşımların Analizi", *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 1-27.

⁷⁵ Kummî, *Tefsîr*, 2/155-156; Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh, *İlelü'ş-şerâi'* (Kum: Mektebetü Dâverî, 1427), 1/191-192; Meclisî, *Bihâr*, 22/101.

⁷⁶ Buhârî, "Ferdî'l-Humus", 1.

⁷⁷ Belâzürî, *Fütûhu'l-bıldân* (Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 42; Mehmet Nur Akdoğan, *Şîî Kaynaklara Göre Hz. Ömer* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2017), 185.

⁷⁸ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh* (Tahran: Müessesetü'l-İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 1395), 256-262; Arı, *İlk Üç Halife*, 460.

⁷⁹ Aksu, "İmamiye Şiasî Kaynaklarına Göre Hz. Âişe", 277.

aktardığı; “Peygamberler miras olarak ne dinar ne de dirhem bırakırlar; onlar sadece ilim bırakırlar...”⁸⁰ rivayetinin “Peygamberler miras olarak dinar ve dirhem bırakmazlar” kısmı Hz. Ebû Bekir’den gelen rivayetini desteklemektedir.⁸¹ Sikatü'l-İslâm olarak vasıflandırılan Küleynî'nin bu rivayeti mezhebin mezkûr iddialarını akim bırakmaktadır.

2.2. Hz. Âişe'nin Hz. Osman'a Yönelik Tenkitleri

Hz. Âişe, Medine dışından gelenlerin isteklerini Hz. Osman'a aktarmak suretiyle halifeyle halk arasında aracılık yapmıştır. Sunduğu bazı talepleri kabul görmeyince halifeyle araları açılmıştır. Hatta onun istifa etmesini isteyecek kadar siyasetin içerisine girmiştir.⁸² İkisinin arasının açıklığını ve birbirilerine karşı söyledikleri sert ifadeleri birkaç rivayet üzerinden ortaya koymak mümkündür. İbn Ebû Âmir Mevlâ el-Ensârî'den aktarıldığına göre Hz. Âişe mescitteyken Hz. Osman'ın geçişi sırasında ona hitaben: “Ey aldatan! Ey fâcir! Emanetini tahrir ettin. Raiyyetini zayi ettin. Eğer beş vakit namaz olmasaydı, insanlar sana doğru yürüyerek koyun boğazlar gibi boğazlayacaklardı.” Buna karşılık Hz. Osman da onu Hz. Nûh ve Hz. Lût'un hanımları hakkında inen âyetlerle⁸³ eleştirmiştir.⁸⁴ Başka bir gün halife minbere çıkarken Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in gömleğini kaldırarak “Sen bu gömleğin sahibine muhalefet ettin.” deyince Hz. Osman, “Bu başının alın tarafından iki yanı kılsız kadın/huysuz kadın Allah'ın düşmanıdır. Allah o ve onun arkadaşı Hafsa ile ilgili “Nuh'un karısı ve Lut'un karısı”⁸⁵ örnek vermiştir.” diyerek daha önceki sözlerine benzer şekilde onu eleştirince Hz. Âişe, “Ey Na'sel! Ey Allah'ın düşmanı! Şüphesiz ki Allah seni Yemen'deki Yahudi birinin ismiyle -Na'sel ile- isimlendirdi.” diyerek ona karşılık vermiştir.⁸⁶ Yine insanların Hz. Osman'ı eleştirdikleri günlerin birinde o, Resûlullah'ın minberine çıkıp insanlara konuşurken Hz. Âişe, Resûlullah'ın gömleğini bir çubukla yukarı kaldırıp: “Ey Osman! Resûlullah'ın gömleği eskimeden sünnetini değiştirdin.” diyerek tepki göstermiştir.⁸⁷ Gene bir gün Hz. Âişe, Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in ayakkabısını ve gömleğini havaya kaldırarak: “Bunlardan anladığıma göre bu ümmetin Firavun'u aranızdadır.” demesi üzerine Hz. Osman, “sus” dedikten sonra şöyle karşılık vermiş: “Bu kadındır, akli da kadın akıldır, dinlemeyin.”⁸⁸ demiştir. Görüldüğü üzere Hz. Osman, Hz. Âişe'yi Hz. Nûh'un ve Hz. Lût'un hanımlarına benzeterek tenkit ederken o da aynı sertlikte onu fâcirlikle ve emanete ihanet etmekle suçlayarak karşılık vermiştir.

Ahmak ihtiyar anlamına gelen “Na'sel” lakabının Hz. Peygamber tarafından Hz. Osman'a takıldığı Hz. Âişe tarafından rivayet edilmiştir.⁸⁹ Bazı rivayetlere göre Hz. Âişe'nin kendisi bu lakabı takmıştır.⁹⁰ Hz. Âişe ona hitaben “Sen”⁹¹ ve “Na'sel” lakaplarını kullanan ilk kişidir.⁹² Onun Hz. Osman'ı Yahudi Na'sel'e benzeterek “Na'sel'i öldürün.” emri üzerine öldürüldüğü iddia edilmiştir.⁹³ Bir kısım kaynaklara göre ise Hz. Osman'ın düşmanları tarafından aynı adı taşıyan bir Yahudi'ye benzetilmek suretiyle kendisine verildiği aktarılmıştır.⁹⁴

Hz. Âişe, diğer sahâbîleri de Hz. Osman'a karşı savunmuştur. Örneğin, Ammâr (öl. 37/657), Hz. Osman'ın feyle ilgili bazı tasarruflarını eleştirince Hz. Osman onu öldüresiye dövmüştür. Bu durumdan haberdar olan Hz. Âişe kızarak Resûlullah'ın saçından bir miktarını, bir ayakkabısını ve giysilerinden birini dışarı çıkararak “Peygamber'in saç, giysisi ve ayakkabısı daha eskimeden sünnetini ne çabuk terk ettiniz?” diyerek Hz. Osman'a tepki göstermiştir.⁹⁵ Hz. Osman'ın İbn Mes'ûd'a (öl. 32/652-53) karşı sarf ettiği ağır sözlere karşı Hz. Âişe, “Ey Osman! Peygamber'in sahâbîsine mi bunu söylüyorsun?” şeklinde bağırarak

⁸⁰ Küleynî, *el-Kâfi*, 1/83.

⁸¹ Hz. Peygamber'in mirası ile ilgili rivayetlerin tahlil ve değerlendirmesi için bk. Demir, *İmâmiyye Şiası'nda Sahâbe Tasavvuru*, 202-216.

⁸² Belâziûrî, *el-Ensâbu'l-Esrâf* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 5/522; Bedreddin Zerkeşî, *Hz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltiltiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 172-173 (ek 3); Demirel, “Hz. Âişe ve Siyaset”, 132.

⁸³ Tahrîm, 66/10.

⁸⁴ Şeyh Müfîd, *el-Cemel ve'n-nusra*, (Kum: Dârü'l-Müfîd, 1431), 148.

⁸⁵ Tahrîm, 66/10.

⁸⁶ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 262; Ebû Sâlih Takî b. Necm Halebî, *Takrîbu'l-Me'ârif* (Kum: Neşr-i Hâdî, 1420), 287; Meclisî, *Bihâr*, 31/297.

⁸⁷ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 263-264.

⁸⁸ Müfîd, *el-Cemel*, 147.

⁸⁹ Halebî, *Takrîb*, 287.

⁹⁰ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 263; Seyyid Ali Han Şirâzî, *ed-Derecetü'r-refi'a fi tabakâti's-Şia* (Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983), 16.

⁹¹ Tahkir etmek için ismi ve unvanları yerine “sen” demiş olabilir.

⁹² Taberî, *Tarih*, 4/459; Ayrıca bk. Ali b. Muhammed b. Ali Âmilî Nebâtî, *es-Sirâtü'l-müstakîm*, (Necf: Mektebetü'l-Haydariyye, 1384), 3/30.

⁹³ Abdullah Mâmekânî, *Tenkîhu'l-mekâl fi ilmi'r-ricâl (Rihlî)*, ts., 3/81; Murtaza el-Askerî, *Ehâdisu Ümmi'l-Mü'minîn 'Âişe* (Beyrut: el-Mecmeu'l-İlmî, 1997), 1/176-177.

⁹⁴ Taberî, *Tarih*, 4/393.

⁹⁵ Şerîf el-Murtezâ, *eş-Şâfi fi'l-İmâme*, (Tahrân: Müessesetü's-Sâdik li't-Tebâ'ati ve'n-Neşr, 1987), 4/289-290; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, 3/49; Hillî, *Nehcü'l-hak*, 296-297; Meclisî, *Bihâr*, 31/193-194; Arı, *İlk Üç Halife*, 498-499.

tepki gösterdiği aktarılmıştır.⁹⁶ Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ı eleştirirken Hz. Peygamber'in şahsi eşyalarından destek alması Allah'ın elçisi üzerinden tenkitlerini meşrulaştırmaya çalıştığına yormak mümkündür.

2.3. Hz. Osman'ın Evi Muhasara Edildiğinde Hz. Âişe

Şîa rivayetlerine göre Hz. Osman'ı katletmek için insanları provoke edenlerin başında Hz. Âişe gelmektedir. Hz. Osman'ın evi isyancılarca kuşatıldığında Hz. Âişe Medine'deydi. Onların isteklerinden haberdar olmasına rağmen hac için hazırlanmıştır. Mervân b. el-Hakem (öl. 65/685) ona: "Ey mü'minlerin annesi! Medine'de kalıp hacca gitmesen, bu adamı müdafaa etsen olmaz mı?" demesi üzerine Hz. Âişe: "Ey Mervân! Sen arkadaşınla ilgili kanaatimde kuşkulu olabilirsin. Yeminle onu çuvalarıma koyup/doldurup denize atmayı isterdim." demiş daha sonra Mekke'ye gitmiştir. Hz. Osman şehit edildikten sonra Hz. Ali'ye biat edildiğinde, "Osman mazlum olarak öldürüldü." diyerek onun kanını talep etmiştir.⁹⁷ Bir rivayette de Hz. Osman'ın şehit edildiği haberini alınca, "Allah onu rahmetinden uzak eylesin! Bu onun kendi elleriyle yaptıklarının karşılığıydı. Allah kullarına zulmetmez." demiştir.⁹⁸ Hz. Ali'nin halife seçildiğini Medine'ye dönüş yolunda öğrendiğinde geri dönüp: "Osman'ın katillerine yaptıklarının hesabını soralım!" diyerek Hz. Ali'nin muhaliflerine katılmıştır.⁹⁹ Bu rivayetlerle Şîa, Hz. Âişe'nin tutarlı olmadığını, onun Cemel Savaşı'na katılmasının temel nedenini Hz. Ali'ye olan gizli düşmanlığına bağlamışlardır.¹⁰⁰ Dolayısıyla Mekke'ye dönüp, orada halka hitaben yaptığı konuşma siyasi bir tavır olarak değerlendirilebilir.¹⁰¹ Hz. Ali de bir hutbesinde Hz. Osman'a en çok yardım edenin kendisi olduğunu Hz. Âişe'nin ise ona kin kustüğünü belirtmek suretiyle yukarıdaki bilgileri teyit etmektedir.¹⁰²

2.4. Cemel Vak'asında Hz. Âişe

Cemel Vak'ası, tarihe iki Müslüman grubun birbiriyle savaştığı olay olarak geçmiştir. Savaş, Hz. Âişe'nin bindiği devenin etrafında yoğunlaştığından Cemel ismiyle anılmıştır. Şîa, bu olay üzerinden Hz. Âişe'ye eleştiriler yöneltmiştir. Onun Allah'ın peygamber hanımlarına hitaben: "Evinizde oturunuz..."¹⁰³ âyetinin gereklerine muhalefet ederek savaşa çıktığını, nas ile imâmeti sâbit olan imâma başkaldırdığını belirtmişlerdir. Ayrıca daha önce muhalifi olduğu Hz. Osman'ın kanını talep etmesinin gerekçesini Hz. Ali'ye olan gizli düşmanlığına bağlamışlardır.¹⁰⁴ Allâme Hillî, Hz. Âişe'nin Allah'ın ve Peygamber'inin emirlerine muhalefet ettiği için "mü'minlerin annesi" lakabıyla anılamayacağını iddia etmiştir.¹⁰⁵ Bu konuda öne çıkan rivayetler şunlardır: Ordu, Basra yolu üzerinde sulak bir araziden geçerken civar köpekleri Hz. Âişe'nin devesine saldırıp ürümeye başlamışlardır. Hz. Âişe telaşla yanındakilerden oranın "Hav'eb" olup olmadığını sorup öğrenince, "Ben, o kadını galiba!" demiş ve Hz. Peygamber'in bir gün hanımlarına hitaben: "Kim bilir hanginize Hav'eb'in köpekleri ürüyecek!" buyurduğunu iştittiğini söylemiştir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber'in bu uyarısından korkarak yarı yoldan dönmeyi istemiştir. Ancak ona oranın "Hav'eb" olduğunu söyleyenin yalan söylediği söylenilerek ikna edilmiştir. Sonraki zamanlarda Hz. Âişe, Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) kendisini kandırarak savaşa katılımını sağladığını belirtmiştir.¹⁰⁷ Şîa, Hav'eb köpeklerinin havlama üzerinden de Hz. Ali'nin haklı, karşısında yer alanların ise haksız olduğunu ileri sürmüştür. Savaştan sonra yenilen tarafın malını ganimet, kendilerini ise esir olarak almak isteyenlere Hz. Ali: "Sizden hanginiz mü'minlerin annesi Âişe'yi kendisine pay olarak almak ister? Bu işten vazgeçiniz."¹⁰⁸ diyerek isteklerini reddetmiştir. İbn Abbâs savaştan sonra "Mü'minlerin emîri bir an önce Medine'ye geri dönmeni istiyor." deyince Hz. Âişe, "Mü'minlerin emîri Ömer'e Allah rahmet etsin." cevabını vererek Hz. Ali'yi mü'minlerinin emîri olarak tanımadığını belirtmiştir.¹⁰⁹

⁹⁶ Şerîf el-Murtezâ, *eş-Şâfi*, 4/281-282; İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, 3/42-44.

⁹⁷ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 264.

⁹⁸ Askerî, *Âişe*, 1/175.

⁹⁹ İbn Ebü'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, 6/216-217; Ayrıca bk. İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, (Beyrut: Dâru'l-Advâ, 1990), 71 vd.

¹⁰⁰ Mûsevî, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı gizli bir kin ve düşmanlık beslediğini Sünnî kaynaklarda geçen bazı rivayetlerden hareketle ispatlamaya çalışmaktadır. bk. Mûsevî, *el-Müracaât*, 404-410.

¹⁰¹ Demircan, "Dört Halife Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasi Tutumu", 70; Sabuncu, "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasi Tutumu ve Sebepleri", 132.

¹⁰² Seyyid Râzî, *Nehcü'l-belâğa*, çev. Kadri Çelik (İstanbul: Kevser Yayınları, ts.), 369.

¹⁰³ Ahzâb, 33/33.

¹⁰⁴ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 75; Âmilî Nebâtî, *es-Sirâtü'l-müstakîm*, 3/161-163; İbrahim Kutluay, "İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi", *Sahâbe ve Rivâyet İlimleri* (İslâm Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahâbe II, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 91; Şahan, *Hz. Âişe*, 72-75.

¹⁰⁵ Hillî, *Minhâcül-kerâme*, 76.

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/298 (No. 24254), 41/197 (No. 24654).

¹⁰⁷ İbn Şâzân en-Nisâbü'rî, *el-İzâh*, 84.

¹⁰⁸ Ebû Ca'fer Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Mukni'a*, (Tahran: Dâru'l-Kütübü'l-İslâmiyye, 1386), 6/170.

¹⁰⁹ Müfîd, *el-Cemel*, 159.

Hız. Ali Cemel zaferinden sonra Basra'da Cuma hutbesinde Basra halkını Hz. Âişe üzerinden şöyle eleştirmiştir: "Bir kadının ordusu oldunuz; bir hayvana (Hz. Âişe'nin devesine) uydunuz. Devesi bağırdığında koşunuz, öldürüldüğünde ise korkup kaçtınız. Ahlâkınız kötülük, misakınız ayrılık, dininiz nifak, suyunuz tuzludur..."¹¹⁰ Başka bir hitabında Hz. Ali, Hz. Muhammed'in ashâbını koruyanlar ve Âişe bint. Ebû Bekir biliyor ki Hz. Peygamber, Cemel ve Nehrevan Savaşı'na katılanların mel'ûn olduğunu söylemiştir. Devamında da âyetten iktibasla, "onların cennete giremeyeceklerini"¹¹¹ belirtmiştir.¹¹² Aynı rivayet Kummî ve 'Ayyâşî'nin tefsirlerinde el-Bâkir'dan mezkûr âyetin sebep-i nüzûlu olarak aktarılmıştır.¹¹³ Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye, "Seninle savaşmak benimle savaşmaktır." sözünden hareketle Hz. Peygamber'le savaşmak küfür olduğuna göre Hz. Ali'yle savaşmak da küfürdür diyen kimi Şîîler Hz. Âişe'yi tekfir etmiştir.¹¹⁴

Bazı Şîî müelliflerin iddiasına göre Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye: "Sen hanımlarım ve ailemde tasarrufta halifemsin. Onları boşama yetkisi elindedir. Eğer onların Allah'a muhalefet ettiklerini, günah işlediklerini, evlerinden çıktıklarını ve bunun sonucunda Müslümanların kanının akıtıldığını, mallarının heba edildiğini görürsen (tasarruf yetkini kullanabilirsin). Bu durumda Allah'ın laneti zâlimlerin üzerine olsun. Onlar Nuh'un karısı gibi ateşte olurlar. O ateş kâfirler için çok kötü bir meskendir."¹¹⁵ demiştir. Kimi Şîî âlimler, Hz. Âişe, Cemel Savaşı'na çıkınca dine muhalif davrandığından Hz. Ali'nin onu Hz. Peygamber'in vasiyeti üzerine boşadığını ve böylece mü'minlerin annesi olmaktan çıktığını ileri sürmüşlerdir.¹¹⁶ Şîa'nın iddiasına göre Hz. Âişe'nin Hz. Ali tarafından Hz. Peygamber'in vermiş olduğu iddia edilen vekâlete binaen boşamasıyla ilgili tezin temelinde ona yaptıkları eleştirileri mü'minlerin annesine yapmadıklarına dönük bir tavır olarak değerlendirilebilir. Ayrıca taraflardan herhangi birisinin vefatıyla nikâh sona erdiği gibi vekâlet de ortadan kalkmaktadır. Hal böyle olunca Hz. Ali'nin bunu yapmış olması uzak bir ihtimaldir. Şîa'nın Hz. Âişe'yle ilgili mezkûr iddiaları kaynaklarında aktardıkları şu olayla çelişmektedir: "Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı hanımlarının da 'mü'minlerin annesi' olma vasfı devam ettiğinden onlarla ebediyen evlenilmez. Bir baba evlendiği eşini zifafa girmeden boşarsa o eşle çocuğunun evlenmesi nasıl haramsa Hz. Peygamber'in zifafa girmeden boşadığı eşi de benzer şekilde ümmetine haramdır."¹¹⁷ Allah, mü'minlere annelerini yasakladığı gibi peygamber eşlerini de yasaklamıştır.¹¹⁸ Dolayısıyla zifafa girilmeden Hz. Peygamber'in boşadığı eşlerinin mü'minlerin anneliği vasfı devam ediyorsa Hz. Peygamber'in kendisinin boşamadığı Hz. Âişe'ninki de aynı şekilde devam edecektir. Bu nedenle ona söylenen her kötü söz, mü'minlerin annesine ve Hz. Peygamber'in hanımına söylenmiş olarak kabul edilmelidir.¹¹⁹

3. Emevîler Döneminde Hz. Âişe

Hız. Âişe, Muâviye (öl. 60/680) döneminde 18 yıl yaşamıştır. Bu zaman diliminde hükümetin bazı icraatlarını sözlü olarak ya da mektup yoluyla tenkit ettiğinden iktidarla bazen karşı karşıya gelmiştir. Buna rağmen Emevî idarecileri Hz. Âişe'yle iyi geçinmeye çalışmışlardır.¹²⁰ Şîa, onun Emevî yöneticilerinin hediyelerini kabul etmesi dünya malına düşkünlüğüne yormuştur.¹²¹ Ayrıca bu dönemde Hz. Âişe'nin tavırlarıyla Ehl-i beyt'e düşmanlığını sürdürdüğü iddia edilmiştir.¹²² Bu bağlamda Emevîler döneminde gelişen bazı olaylar çerçevesinde Şîîler'in Hz. Âişe'ye bakışları ele alınacaktır.

3.1. Muhammed b. Ebî Bekr'in Katledilmesi

Muhammed b. Ebî Bekr'in (öl. 38/658) Emevîler tarafından öldürülmesi Hz. Âişe tarafından tenkit edilmiştir. Olay şöyle gelişmiştir: Hz. Ali, Muhammed'i hicrî 38'de Mısır'a vali olarak görevlendirmiştir. Muâviye de Mısır'ı ele geçirmek için 'Amr b. el-Âs (öl. 43/664) komutasında bir orduyu üzerine göndermiştir. Mısır'a varan 'Amr, Muhammed'den valiliği bırakmasını istemiştir. Muhammed bunu reddederek halifeden yardım istemiştir. Hz. Ali, Irak'taki şartlar sebebiyle yardım gönderememiş,

¹¹⁰ Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-belâğa*, thk. Sübhi es-Salih (Kum: el-Hicre, 1414), 55-56; Râzî, *Nehcü'l-belâğa*, 51-52.

¹¹¹ Araf, 7/40.

¹¹² Furât b. İbrâhîm Kûfî, *Tefsîru Furât el-Kûfî* (Tahran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, 1410), 141.

¹¹³ Kummî, *Tefsîr*, 1/230; Ayyâşî, *Tefsîrü'l-'Ayyâşî*, 2/17.

¹¹⁴ Âmilî Nebâtî, *es-Sirâtü'l-müstakîm*, 3/161.

¹¹⁵ Ebû'l-Fadl Şâzân İbn Şâzân el-Kummî, *el-Fedâil* (Kum: Redî Yayınları, 1363), 79; Meclisî, *Bihâr*, 33/249-250.

¹¹⁶ Mâmekânî, *Tenkîhu'l-mekâl*, 3/81.

¹¹⁷ Küleynî, *el-Kâfî*, 10/824; Bahrânî, *el-Burhân*, 4/485-486.

¹¹⁸ Küleynî, *el-Kâfî*, 10/823-824.

¹¹⁹ Demir, *İmâmiyye Şiâsi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 263-264.

¹²⁰ Sabuncu, "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasî Tutumu ve Sebepleri", 139.

¹²¹ Askerî, *Âişe*, 1/339.

¹²² Askerî, *Âişe*, 1/337-338.

Mısırlılar da ona gereken desteği vermemiştir.¹²³ Yenilgiyle sonuçlanan çatışmada Muhammed, Fustat'tan kaçarak bir harabeye sığınmıştır. 'Amr'ın komutanlarından Muâviye b. Hudeyc (öl. 52/672) onu yakalayıp başını keserek Şâm'a göndermiş, vücudunu da ölü bir eşeğin karnına sokarak yakmıştır.¹²⁴ Muhammed'in katlediliş şeklini işiten Hz. Âişe çok üzülmüş, ağıtlar yakmış, namazlardan sonra iki Muâviye'ye ve 'Amr'a beddua etmiştir. Bu olaydan sonra kızartılmış et yemediği nakledilmiştir. Ayrıca Muhammed'in çocuklarını yanına alıp bakımlarını üstlenmiştir.¹²⁵ Bu olayı kendisini ziyaret eden Muâviye ile şu şekilde tartışmıştır: "Kardeşim Muhammed'i öldürdüğünden seni öldürmek için hazırlık yapmış olabileceğimden korkmuyor musun?" Muâviye: "Emin bir evde olduğumdan korkmuyorum." Hz. Âişe'nin sert tepkileri karşısında Muâviye, Muhammed'i öldürmediğini, kimseden de öldürmesini istemediğini belirttikten sonra suçu 'Amr ile İbn Hudeyc'e yüklemiştir. Bunun üzerine Hz. Âişe ona hayır tavsiyesinde bulunmuştur.¹²⁶ Şîa'nın iddiasına göre iki kardeşi (Muhammed ve Abdurrahman) Muâviye tarafından öldürülmesine rağmen Hz. Âişe'nin ona destek vermeye devam etmiştir.¹²⁷

3.2. Ziyâd'ın Ebû Süfyân'ın Nesebine Bağlanması

Cariye Sümeyye ile Ebû Süfyân'ın nikâhsız birlikteliğinden doğmuş olan Ziyâd'ı, Muâviye tüm tenkitlere rağmen, babasının "Ziyâd bendendir." sözüne ve onun Sümeyye'yle ilişki yaşadığına dair tanıklık edenlerin şahitliğine dayanarak, nesline dâhil etmiştir.¹²⁸ Muâviye, Ziyâd'ın kişisel kabiliyetinden, başarılarından, zenginliğinden, muhalefet edecek endişesinden ve siyasî dehasından yararlanmak için böyle bir yola başvurmuştur. İlhaktan sonra Muâviye onu hicrî 45'te Basra'ya vali yapmıştır. Nikâhsız birliktelikten doğan çocuğu herhangi birinin nesebine ilhak etmek câhiliye uygulamalarından olduğu için dönemin âlimleri, Hz. Peygamber'in konuyla ilgili hadislerinden hareketle ilhakı tasvip etmemiştir.¹²⁹ Hz. Âişe, Muâviye'yi bu uygulamasından dolayı Hz. Peygamber'in hükmünü değiştirmekle itham etmiş¹³⁰ ve intisabı reddetmiştir.¹³¹

Ziyâd, Hz. Âişe üzerinden ilhakını meşrulaştırmak için ona "Ziyâd b. Ebû Süfyân'dan Mü'minlerin Annesi Âişe'ye" başlıklı bir mektup göndermiştir. Ondan benzer başlıklı bir name beklemiştir. Fakat Hz. Âişe ona, "Mü'minlerin Annesi Âişe'den Oğlu Ziyâd'a" başlıklı cevabi tahriratla bu ilhâkı doğru görmediğini, zımnen de olsa belirtmiştir.¹³²

3.3. Hz. Hasan'ın Defni

Hz. Hasan vefat edeceği sırada Hz. Hüseyin'e söylediği şu sözlerle Hz. Âişe'yi eleştirdiği rivayet edilmektedir: "Ey kardeşim, sana bir vasiyette bulunacağım. Vasiyetimi tut! Ben öldüğümde beni hazırla, sonra beni Resûlullah ile yüzleştire ki ona bir sözden bahsedeceğim. Beni anneme götürdükten sonra Bakî'a defnedin. Allah ve insanlar biliyor ki bana dokunan Âişe'den bana isabet etmiştir. O, Allah'a, Resûlüne ve Ehl-i beyt'e düşmandır." Hz. Hasan ölüp teneşire konuldu. Sonra onu Resûlullah'ın cenaze namazı kıldırıldığı musallaya götürdüler. Hz. Hüseyin onun cenaze namazını kıldırıldı. Onu taşıyıp mescide götürdüler. Hz. Peygamber'in kabrinin başında durduğunda haber taşıyanlardan biri, Hz. Âişe'ye giderek, "Hz. Hasan'ı Hz. Peygamber'in yanına gömüyorlar." demesi üzerine Hz. Âişe eyerlenmiş bir atla hızlıca gelip, "Onu evime gömmeyin." dedi.¹³³ Haberi taşıyanın Mervân b. el-Hakem olduğu şu rivayetten anlaşılmaktadır: Hz. Hasan'ın naaşı dedesinin kabrine doğru götürülüp oraya gömülme istenince haber "Resûlullah'ın kovduğu" ve o zamanlar Muâviye'nin Medine valisi olan Mervân'a ulaşmıştır. Mervân bir katıra binip hızlıca Hz. Âişe'ye gidip Hz. Hüseyin'in abisini dedesinin kabrinin yanına gömmek istediğini belirtmiştir. Ona, "Eğer abisini oraya gömürse senin babanla arkadaşı Ömer'in bütün övünç kaynağı yok olur." demiştir. Hz. Âişe "Ne yapmamı önerirsin?" deyince o, "Gel ve onun oraya gömülmesini engelle!" demiştir. Hz. Âişe de gelip Hz. Hasan'ın, Hz. Peygamber'in yanına gömülmesine engel olmuştur.¹³⁴

¹²³ bk. İrfan Aycan, *Saltanat Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyân* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 130-131.

¹²⁴ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire* (Kâhire, 1963), 1/110.

¹²⁵ İbrahim b. Muhammed Sekafi, *el-Gârât* (Tahran, 1395), 1/284-287; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, 6/88.

¹²⁶ Sekafi, *el-Gârât*, 1/276-287; Ayrıca bk. Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beirut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1990), 8/131; Mustafa Özkan, "Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi* 45/1 (2009), 63-64; Demircan, "Dört Halife Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasi Tutumu", 74; Sabuncu, "Emeviler Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasî Tutumu", 90.

¹²⁷ Hür el-Âmilî, *Tefsîlü vesâilü's-Şîa ilâ tahsilî mesâilî's-Şer'iyye* (Kum: Müessesetü Ali Beyt li İhyâi't-Turâs, 1409), 36 (Mukaddime).

¹²⁸ Meclisî, *Bihâr*, 44/309.

¹²⁹ İbn Hallikân, *Vefâyâtü'l-a'yân*, (Beirut: Dâru's-Sâdir, 1978), 6/356; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8/28.

¹³⁰ Nu'mân b. Muhammed et-Temimî el-Mağribî, *Şerhu'l-ahbâr fi fezâilî'l-eimmeti'l-ethâr*, (Kum: Cami'e-i Müderrisîn, 1409), 2/172.

¹³¹ Meclisî, *Bihâr*, 44/309.

¹³² İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehcü'l-Belâğa*, 16/204; Muhsin el-Emîn, *A'yânü's-Şîa*, (Beirut: Dâru't-Teâruf li'l-Matbuât, 1983), 1/572; Ayrıca bk. Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, (Beirut: Dâru'l-Kible, 2006), 6/186 (No. 30542); İbn Manzûr, *Muhtasar Târîh Dimâşk li İbn 'Asâkir* (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1984), 9/78; Özkan, "Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzerine", 65-66.

¹³³ Küleynî, *el-Kâfi*, 2/43-45.

¹³⁴ Taberî Âmilî es-Sağîr, *Delâilü'l-İmâme*, 160; Ayrıca bk. Meclisî, *Bihâr*, 31/172.

Küleynî'nin aktardığı başka bir rivayette Hz. Âişe katır üzerinde gelmiş ve onun evine gömülmesine karşı çıkmıştır. Orada bulunurla Hz. Âişe arasında karşılıklı atışmalar olmuştur. Bu sırada Muhammed b. Hanefiyye Cemel savaşında Hz. Âişe'nin deve üzerinde katılmasına telmihte bulunarak şöyle demiştir: “Ey Âişe, bir gün katırın, başka bir gün devenin üzerindesin. Kendine hâkim olamıyorsun. Hâşimoğullarına düşmanlıkla yeryüzüne hâkim olamazsın.”¹³⁵ Benzer söz İbn Abbâs'a da nispet edilmiştir.¹³⁶ Hz. Âişe yemin ederek “Sevmediğim benim evime giremez.”¹³⁷ deyince Hz. Hüseyin ona “Hz. Peygamber'in geride bıraktığı dokuz yataklığından birisin senin o evden payın ayakların yeri kadardır.” şeklinde sert bir cevap vermiştir. Silahlarına sarılan Haşimoğullarını Hz. Hüseyin Hz. Hasan'ın vasiyeti bozulmasını diye teskin etmiştir.¹³⁸ Emevîler'le Hâşimîler arasında krize dönüşen bu olayda bazı sahâbîlerin Hâşimîleri ikna etmesiyle Hz. Hasan, Bakî mezarlığına defnedilmiştir.¹³⁹

3.4. Hucr b. Adî'nin Katledilmesi

Hz. Ali'nin Cemel ve Sıffin Savaşları'nda komutan olarak görevlendirdiği Hucr b. Adî (öl. 51/671), Hz. Ali taraftarlığından dolayı öldürülen bir sahâbîdir. Şîa'ya göre İslâm'da savunmasız katledilen ilk kişidir.¹⁴⁰ Hucr, Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra siyaseti bırakarak Kûfe'ye yerleşmiştir. Kûfe valilerinin Cuma hutbelerinde Hz. Ali ve Şîası hakkındaki sebleri onu ve arkadaşlarını rahatsız etmiştir. Dönemin Kûfe Valisi Muğire b. Şu'be'ye (öl. 50/670) sebettikleri kişilerin kendisinden daha üstün olduğunu yüzüne söylemiştir.¹⁴¹

Hz. Âişe, Hucr ve arkadaşlarının Dimaşk'a sevk edildiği haberini alınca Abdurrahman b. el-Hâris'le (öl. 43/663-64) Muâviye'ye mektup göndererek onları salıvermesini istemiştir. Fakat Abdurrahman, Hucr'un öldürülmesinden sonra Dimaşk'a ulaşabilmiştir. Bir gün kendisini ziyarete gelen Muâviye'ye Hz. Âişe, “Azra halkını, Hucr ve arkadaşlarını neden öldürdün?” diye sorduğunda Muâviye, “Ümmetin menfaati için onları öldürdüm. Onların yaşaması ümmet için fitne olurdu.” demesi üzerine Hz. Âişe, “Hz. Peygamber'in, 'Benden sonra bazı insanlar Azrâ'da katledilecek. Onları katledenlere Allah ve göktekiler kızacaktır.' dediğini işittim.”¹⁴² diyerek Hucr ve arkadaşlarını övmüş, Muâviye'yi ise, “Allah ve meleklerin kızgınlığına duçar olduğunu” belirtmek suretiyle tenkit etmiştir. Bir rivayette ise Hz. Âişe onu tehdit ederek rahatsızlığını dile getirdiği ayrıntısı yer almaktadır.¹⁴³ Başka bir rivayette Hz. Âişe, ona “Neden Hucr'u öldürdün, yumuşak huyluluğuna ne oldu?” demiş. O da, “Hucr'un suçlu olduğuna şahitlik eden Kufeliler onu öldürdü.” karşılığını vermiştir.¹⁴⁴ Mezkûr rivayetler Hz. Âişe'nin doğru bildiklerini herkese karşı savunduğunu ve Emevî yönetiminin bazı icraatlarından rahatsız olduğunu göstermektedir.

4. Hz. Âişe'nin Naklettiği Rivayetlerin Değeri

Şîa, sahâbîlerin hepsini adil kabul etmediğinden onları tek tek değerlendirerek adil olup olmadıklarına karar vermektedir.¹⁴⁵ Şîa'nın âyetlerden ve rivayetlerden hareketle hakkında menfi yönde hüküm verdiği sahâbîlerden biri de Hz. Âişe'dir. el-Bâkır, Hakkâ sûresi 9. âyette geçen “suç işleyen” ile Âişe'nin kast edildiğini belirtmiştir.¹⁴⁶ Kummî, mezkûr âyeti açıklarken isim vermeden “Fulâne kast edilmiştir.” diyerek Hz. Âişe'ye işarette bulunmuştur.¹⁴⁷ es-Sâdik'a göre Ebû Hüreyre (öl. 58/678), Enes b. Mâlik (öl. 93/711-12) ve bir kadın Hz. Muhammed'e yalan isnad etmiştir.¹⁴⁸ Mâmekânî'ye (öl. 1351/1932) göre es-Sâdik'ın takıyyeden dolayı ismini söyleyemediği kadın bilinen biridir, derken¹⁴⁹ Meclisî (öl. 1110/1698-99) bunun Hz. Âişe olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰ es-Sâdik bu sözleriyle el-Bâkır'ın tenkidini desteklediğini göstermektedir. Söz konusu tenkitlere maruz kalan isimler Ehl-i sünnet'te en fazla hadis rivayet eden yedi muksirûn sahâbînin içerisinde yer almaktadır. Ayrıca es-Sâdik'ın her farz

¹³⁵ Küleynî, *el-Kâfi*, 2/50-51.

¹³⁶ Taberî Âmilî es-Sağîr, *Delâilü'l-İmâme*, 162.

¹³⁷ Hür el-Âmilî, *Vesâilü'ş-Şîa*, 35 (Mukaddime).

¹³⁸ Taberî Âmilî es-Sağîr, *Delâilü'l-İmâme*, 161.

¹³⁹ Hz. Hasan'ın definiyle ilgili tartışmalar için bk. Adnan Demircan, “Hz. Hasan ve Halifeliği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 1995), 105-106.

¹⁴⁰ Keşşî, *Ricâlü'l-Keşşî ihtiyârü ma'rifeti'r-ricâl (ma'a ta'lîkât Mîr Dâmâd el-Esterâbâdi)* (Kum: Müessesetü 'Âl-i Beyt, 1404), 1/254.

¹⁴¹ Sekafi, *el-Ğârât*, 2/813; Askerî, *Âişe*, 1/328; Ayrıca bk. Belâziürî, *el-Ensâb*, 5/261-266; Nebi Bozkurt, “Hucr b. Adî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/277-278; Ali Dadan, “İslam Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri”, *İSTEM* 5 (01 Aralık 2005), 203-221.

¹⁴² 'Abbâs Kummî, *Sefmetu'l-Bihâr* (Kum, 1414), 2/95.

¹⁴³ Mağribî, *Şerhu'l-ahbâr*, 2/171-172.

¹⁴⁴ Belâziürî, *el-Ensâb*, 5/273-274; Başka rivayet için bk. Sekafi, *el-Ğârât*, 2/811.

¹⁴⁵ İmâmiyye Şîasi'nda sahâbenin adaletiyle ilgili geniş bilgi için bk. Demir, *İmâmiyye Şîasi'nda Sahâbe Tasavvuru*, 73-216.

¹⁴⁶ Esterâbâdi, *Te'vil*, 689.

¹⁴⁷ Kummî, *Tefsîr*, 2/384.

¹⁴⁸ Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh, *el-Hisâl*, (Kum: Câmîu'l-Muderrisîn, 1403), 1/190; Meclisî, *Bihâr*, 22/102.

¹⁴⁹ Mâmekânî, *Tenkîhu'l-mekâl*, 2/165.

¹⁵⁰ Meclisî, *Bihâr*, 108/31.

namazından sonra lanetlediği dört kişiden biri de Hz. Âişe'dir.¹⁵¹ Müfid'e göre Hz. Ebû Bekir'in imamlığı hakkındaki rivayetler kızı tarikiyle geldiğinden çelişkiler barındırmaktadır. Bu da onların sonradan uydurulduğunu göstermektedir.¹⁵² Bazı Şîî âlimler Ehl-i sünnet kaynaklarından hareketle Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in sünnetine muhalefet ettiğini ve hadis uydurduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.¹⁵³

Çağdaş Şîî yazar Hammûd, Hz. Âişe'nin Hz. Ali'den nefret eden bir münafık olduğunu Muâviye ile Hz. Ali'nin arası bozukken Hz. Ali'yi zemmeden hadisler uydurduğunu, kardeşi Muâviye tarafından öldürülünce Muâviye ile arası bozulmuş bu sefer de Hz. Ali'nin faziletiyle ilgili rivayetler uydurduğunu ileri sürerek Hz. Âişe'nin koşullara göre pozisyon alan ve hadis uyduran biri olarak göstermeye çalışmıştır.¹⁵⁴

Şîî, Ehl-i beyt kavramını imamet ve masumiyetle birlikte düşündüğünden Hz. Âişe'nin de içerisinde bulunduğu Hz. Peygamber'in eşlerini Ehl-i beyt'ten saymamaktadır. Eğer onları Ehl-i beyt'ten saysaydı onları diğer Ehl-i beyt mesupları gibi masum addetmesi gerekirdi ve onlar vasıtasıyla gelen bütün rivayetleri koşulsuz kabul etmemeliydi. Bunun önüne geçmek için Tathir âyetinin¹⁵⁵ kapsamını kisâ hadisi¹⁵⁶ vb. rivayetlerden hareketle daraltarak onları kavramın kapsamı dışında bırakacak şekilde dini bir düşünce geliştirmişlerdir.¹⁵⁷

Bazı Şîî âlimlerin "ümmü'ş-şurûr/şerlerin anası",¹⁵⁸ "şeytâne/dişi şeytan"¹⁵⁹ olarak addederek ağza alınmayacak sözlerle¹⁶⁰ tenkid ederek adalet vasfına haiz olmadığını belirttiği¹⁶¹ Hz. Âişe'den *Kütüb-i erbaa'*dan *el-Kâfi*, *Tehzîbü'l-ahkâm* ve *el-İstibsâr* hiçbir rivayeti aktarmamıştır. *Men lâ yahduru'ül-fakîh* ise ondan hadis nakletmiştir.¹⁶² Erken dönem Şîî yazarlarından Süleym b. Kays¹⁶³ ve Himyerî¹⁶⁴ metin içerisinde Kummî ise hem metin içerisinde¹⁶⁵ hem de isnatta Hz. Âişe'ye referansta bulunmuştur.¹⁶⁶ İbn Tâvûs *et-Tarâif*'in birçok yerinde Hz. Âişe'nin naklettiği rivayetlere yer vermiştir.¹⁶⁷ Bu bilgilerden hareketle Şîî'nin Hz. Ali ve Ehl-i beyt düşmanı olarak gördüğü ve sert bir dille tenkit ettiği Hz. Âişe'nin rivayetinin aktarımı konusunda farklı tavırlara sahip olduğu görülmektedir. Buradan hareketle bazı Şîî muhaddislerin onun ahbârına değer atfettiği söylenebilir.

Sonuç

Zekâsı, ilmî, dominant kişiliği ve siyasetteki aktifliğiyle temayüz etmiş olan Hz. Âişe, Şîîlerin nezdinde negatif bir konuma sahiptir. Şîî onun Hz. Peygamber'i üzen davranışlarda bulunduğunu, diğer eşleriyle birleşerek Hz. Peygamber'e oyun oynadığını, Hz. Peygamber'in sırrını ifşa ettiğini, İbrâhim'in biyolojik olarak Hz. Peygamber'in oğlu olmadığını iddia ettiğini, Hz. Peygamber'in hastalığı sırasında babasını cemaate namaz kıldırarak için izin almadan yönlendirdiğini iddia etmektedir.

Şîî, Hz. Âişe'nin Hz. Fâtıma'yı babasının mirasından mahrum bırakmak için hadis uydurduğunu, Hz. Ömer döneminde kendisine ödenen ücreti Hz. Osman düşürünce ondan peygamberin mirasından payına düşeni talep etmesiyle kendi söyledikleriyle çeliştiğini belirtmektedir. Ayrıca Hz. Osman'a kötü lakaplar takarak onun peygamberin sünnetini değiştirdiğini, Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in bazı şahsi eşyalarını yukarı kaldırarak onlar üzerinden halifeye sert eleştiriler getirdiğini, evi

¹⁵¹ Küleynî, *el-Kâfi*, 6/235; Tûsî, *Tehzîb*, 2/321.

¹⁵² Müfid, *el-İfsâh*, 205-206.

¹⁵³ Hür el-Âmilî, *Vesâilü'ş-Şîî*, 33-35 (Mukaddime).

¹⁵⁴ Hammûd, *Hiyânetü Âişe*, 119-121; Şahan, *Hz. Âişe*, 109.

¹⁵⁵ *el-Ahzâb* 33/33.

¹⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Adil Yavuz, "Kisâ' Hadisi Rivayetleri ve Ehl-i Beyt Kimliği", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (01 Ağustos 2005), 153-177.

¹⁵⁷ Meclisî, *Bihâr*, 35/317.

¹⁵⁸ Âmilî Nebâtî, *es-Sirâtü'l-müstakîm*, 3/161.

¹⁵⁹ Âmilî Nebâtî, *es-Sirâtü'l-müstakîm*, 3/135.

¹⁶⁰ Örnek olarak bu kitabı bakılabilir Yaser el-Habîb, *el-Fâhişe el-vehû'l-âhir li Âişe* (Londra: Hudâm el-Mehdî Yayınları, 2013), 9 vd.

¹⁶¹ Esed Haydar, *İmâm Sâdık ve'l-mezâhibü'l-erbaa'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İslâmî, 2004), 1/622-625, 632.

¹⁶² Kitabın muhakkiki Çaffârî, rivayetlerin benzerlerinin Şîî kaynaklarında başka tarihlerle aktarılmış olduğunu beyan ederek İbn Bâbeveyh'in (öl. 381/991) âmme yoluyla gelen rivayetleri onlara reddiye olsun diye eserine aldığı ileri sürerek onu savunmuştur. Şeyh Sadûk İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduru'ül-fakîh*, (Kum: Defter-i İntişârât-ı İslâmî, 1413), 1/48 (Muhakkikin 3. dipnotu).

¹⁶³ Örnek olarak bk. Süleym b. Kays el-Hilâlî, *Kitâbu Süleym b. Kays*, (Kum: Neşru'l-Hâdî, 1405), 2/578, 631, 694, 736, 747, 814.

¹⁶⁴ Abdullah b. Ca'fer Himyerî, *Kurbü'l-İsnâd* (Kum: Müessesetü'l-Âl-i Beyt, 1413), 26, 27, 99, 325.

¹⁶⁵ Örnek olarak bk. Kummî, *Tefsîr*, 1/22, 179, 325, 2/99.

¹⁶⁶ Kummî, *Tefsîr*, 1/94.

¹⁶⁷ Örnek olarak bk. İbn Tâvûs, *et-Tarâifü ma'rifeti mezâhibi't-tavâif* (Kum: Hiyâm Yayınları, 1400), 1/23, 89, 103, 111, 123.

muhasara altındayken Mervân'ın bütün ısrarlarına rağmen Hz. Osman hakkında olumsuz konuşarak hacca gittiğini, Mekke'den Medine'ye dönerken yolda Hz. Osman'ın şehadet haberini ve Hz. Ali'nin halife seçildiğini öğrenince bu sefer "Osman mazlum olarak öldürüldü." diyerek onun kanını talep etmek için Hz. Ali'nin muhaliflerine katılarak Cemel Savaşı'na sebep olduğunu ileri sürmektedir. Üstelik Hz. Ali'ye olan gizli düşmanlığından mütevellit Allah'ın Hz. Peygamber'in hanımlarına hitaben "*Evinizde oturunuz...*" emrine muhalefet ederek Basra'ya gidip savaşa iştirak ettiğini ve binlerce insanın ölümüne sebep olduğunu savunmaktadır.

Muâviye döneminde Hz. Âişe siyasette daha az aktif olmuştur. Hükümeti bazen sözlü ve bazen de mektup yoluyla eleştirmiştir. Muhammed b. Ebî Bekr'in ve Hucr b. Adî ile arkadaşlarının öldürülmesi, Ziyâd b. Ebîh'in Ebû Süfyân'ın nesebine ilhak edilmesi gibi konular üzerinden Muâviye'yi eleştirmiştir. Mezkûr konular Şîa kaynaklarında genellikle Muâviye eleştirilirken nakledilmiştir. Onun Hz. Hasan'la da arasının bozuk olduğu Hz. Peygamber'in yanına gömülmesini istemediği de iddia edilmiştir. Kısaca Şîa, Hz. Âişe'yi hadis uyduran, güvenilirilmî yönü bulunmayan bir şahsiyet olarak betimlemekte ve siyasette oynağı rolüne vurgu yaparak ön plana çıkartmaktadır. Dolayısıyla Şîa'nın Hz. Âişe tasavvuru hilafet-imamet etrafında oluşmuş siyaset ağırlıklı bir tasavvurdur. İmâmiyye'nin Hz. Âişe tarafından uydurduğunu iddia ettiği hadisler tespit edilip cerh-ta'dil ve metin tenkidi kriterlerine göre ele alınarak derinlikli bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça | References

- Abdurrezzâk es-San'ânî. *el-Musannef*. thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Beyrut, 1970.
- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999.
- Akdoğan, Mehmet Nur. *Şii Kaynaklara Göre Hz. Ömer*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2017.
- Aksu, Ali. "İfk Olayı Üzerine Bir Değerlendirme (Sebeup ve Sonuçları Açısından)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2004), 1-22.
- Aksu, Ali. "İmamiye Şiası Kaynaklarına Göre Hz. Aişe". *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. 13-19. Sivas: Sivas Belediyesi, 2016.
- Aksu, Ali (ed.). *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. Sivas: Sivas Belediyesi, 2016.
- Altaş, İlhan. *H. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Altaş, İlhan - Özsoy, Abdulvahap. "Hz. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (2022), 629-659. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1130770>
- Altun, İsmail. "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünnî ve Şii Yaklaşımların Analizi". *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (2012), 1-27.
- Âmilî, Ca'fer Murtezâ. *Hadîsu'l-İfk*. Beyrut: Merkezu'l-İslâmî li'd-Dirâsât, 2. Basım., ts.
- Âmilî Nebâtî, Ali b. Muhammed b. Ali. *es-Sirâtü'l-müstakîm*. thk. Ramazan Mihâil. 3 Cilt. Necef: Mektebetü'l-Haydariyye, 1384.
- Apak, Adem. "Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti". *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. ed. Ali Aksu. Sivas: Sivas Belediyesi, 2016.
- Arı, Mehmet Salih. *İmâmiye Şiası Kaynaklarına Göre İlk Üç Halife*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2011.
- Askerî, Murtaza. *Ehâdisü Ümmi'l-Mü'minîn 'Âişe*. Beyrut: el-Mecmeu'l-İlmî, 1997.
- Aycan, İrfan. *Saltanata Giden Yolda Muaviye b. Ebî Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 4. Basım., 2014.
- Ayyâşî, Muhammed b. Mes'ûd. *Tefsîrî'l-'Ayyâşî*. thk. Hâşim Resûlî. 2 Cilt. Tahran: Mektebetü'l-İlmiyyeti'l-İslâmiyye, 1380.
- Bahrânî, Hâşim b. Süleymân. *el-Burhân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 5 Cilt. Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 1415.
- Belâzürî. *el-Ensâbu'l-Eşraf*. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996.
- Belâzürî. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Bozkurt, Nebi. "Hucr b. Adî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/277-278. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed b. Zühayr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tevki'n-Necât, 1422.
- Cemmâilî. *Hâdisetü'l-İfk velihi min menâkibi'n-nisâi's-sahâbiyyât*. Şâm: Dâru'l-Beşâir, 1994.
- Dadan, Ali. "İslam Toplumundaki İlk Sivil Direniş Hareketlerinden Hucr b. Adî Hareketi ve Toplumsal Etkileri". *İSTEM* 5 (01 Aralık 2005), 203-221.
- Demir, Abdulalim. *İmâmiyye Şiası'nda Sahâbe Tasavvuru*. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Demircan, Adnan. "Dört Halife Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasi Tutumu". *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. ed. Ali Aksu. 63-76. Sivas: Sivas Belediyesi, 2016.
- Demircan, Adnan. "Hz. Hasan ve Halifelîği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (01 Haziran 1995), 81-109.
- Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)". *Yüzcüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (2000), 123-148.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. *Ma'rifetu's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf el-'Azâzî. 7 Cilt. Riyâd: Dârü'l-Vatan, 1998.
- Erkocaaslan, Recep. *H. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2. Basım., ts.
- Erkocaaslan, Recep. "Hz. Mâriye bint Şem'ûn'a Atılan İftira ve Sünnî-Şii Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri". *Eskiye* 43 (20 Mart 2021), 11-26. <https://doi.org/10.37697/eskiye.837675>
- Erul, Bünyamin. "Eleştiren ve Eleştirilen Bir Sahabî Olarak Hz. Aişe". *Anemon Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 53-62. <https://doi.org/10.18506/anemon.906846>
- Eryiğit, Adem. "Şii-Sünnî İmamet-Siyaset Tartışmaları Bağlamında Hz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)". *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (30 Haziran 2020), 71-86.
- Esterâbâdî, Ali. *Te'vilü'l-âyeti'z-zâhire*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1409.
- Fayda, Mustafa. "Âişe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Fayda, Mustafa. "İfk Hadisesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Feyz-i Kâşânî. *el-Esfâ fi Tefsîri'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kum: Mektebe-i İ'lâmî'i-İslâmî, 1418.
- Feyz-i Kâşânî. *Tefsîrî's-Sâfi*. thk. Hüseyin A'lemî. 5 Cilt. Tahran: Mektebetü's-Sadr, 2. Basım., 1415.
- Habîb, Yaser. *el-Fâhişe el-vechü'l-âhir li Âişe*. Londra: Hudâm el-Mehdî Yayınları, 6. Basım., 2013.
- Halebî, Ebû Sâlih Takî b. Necm. *Takribü'l-Me'ârif*. Kum: Neşr-i Hâdî, 1420.

- Hamûd, Muhammed Cemil. *Âişe kâtiletü'r-Resûl*. Londra: Müessesetü İmâm el-Hâdî, 2011.
- Hamûd, Muhammed Cemil. *Hiyânetü Âişe*. Beyrut: Müessesetü Kamer Benî Hâşim, 2010.
- Haşin, Hüseyin Ahmet. *Ebhâs havle es-Seyyide Âişe ru'yetün Şî'iyye mu'âsare*. Beyrut: Dâru Revâfid, 2017.
- Hatiboğlu, Mehmed Said. "Hazret-i Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/1-4 (01 Temmuz 1973), 59-74.
- Haydar, Esed. *İmâm Sâdik ve'l-mezâhibü'l-erbaa*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, 2004.
- Hilâlî, Süleym b. Kays. *Kitâbu Süleym b. Kays*. thk. Muhammed Bâkır ez-Zencânî. 2 Cilt. Kum: Neşru'l-Hâdî, 1405.
- Hillî, İbnü'l-Mutahhar. *Minhâcu'l-kerâme fi ma'rifeti'l-imâme*. thk. Abdurrahim Mübârek. Meşhed: Tâsua, 1379.
- Hillî, İbnü'l-Mutahhar. *Nehcü'l-hak ve keşfu's-sıdk*. Kum: Dâru'l-Hicre, 1414.
- Himyerî, Abdullah b. Ca'fer. *Kurbü'l-isnâd*. Kum: Müessesetü Âl-i Beyt, 1413.
- Husaybî, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Hamdan. *el-Hidâyetü'l-Kübrâ*. thk. Mustafa Subhî el-Humûsî. Beyrut: Şirketu'l-E'lemî li'l-Metbu'ât, 2011.
- Husrevânî, Ali Rızâ. *Tefsîru Husrevî*. 8 Cilt. Tahran: Kitâb Fırûşî-i İslâmî, 1390.
- Huveyzî, Abdualî b. Cum'a. *Tefsîru Nûru's-Sakaleyn*. 5 Cilt. Kum: İsmâiliyyân Yay, 4. Basım., 1415.
- Hür el-Âmilî. *Tefsîlü vesâilü's-Şîa ilâ tahsili mesâilî's-şer'iyye*. Kum: Müessesetü Ali Beyt li İhyâi't-Turâs, 1409.
- İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk. *el-Emâlî*. Tahran: Kitâbçî, 6. Basım., 1418.
- İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk. *el-Hisâl*. thk. Ali Ekber Ğaffârî. 2 Cilt. Kum: Câmiu'l-Muderrisîn, 1403.
- İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk. *İlelü's-şerâi'*. Kum: Mektebetü Dâverî, 1427.
- İbn Bâbeveyh, Şeyh Sadûk. *Men lâ yahduruhü'l-fakih*. thk. Ali Ekber Ğaffârî. 4 Cilt. Kum: Defter-i İntişârât-ı İslâmî, 2. Basım., 1413.
- İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef*. thk. Muhammed 'Avvâme. Beyrut: Dâru'l-Kible, 2006.
- İbn Ebü'l-Hadîd. *Şerhu Nehcü'l-Belâğâ li İbn Ebü'l-Hadîd*. Kum: Mektebu Âyetullah el-Me'reşî en-Necefi, 1404.
- İbn Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavviz. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hallikân. *Vefâyâtü'l-a'yân*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1978.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ts.
- İbn İshâk. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Me'ârif, 1990.
- İbn Kuteybe. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Ali Şîrî. Beyrut: Dâru'l-Advâ, 1990.
- İbn Manzûr. *Muhtasar Târîh Dimaşk li İbn 'Asâkir*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- İbn Şâzân el-Kummî, Ebü'l-Fadl Şâzân. *el-Fedâil*. Kum: Redî Yayınları, 2. Basım., 1363.
- İbn Şâzân en-Nisâbü'rî. *el-İzâh*. Tahran: Müessesese-i İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran, 3. Basım., 1395.
- İbn Tağrîberdî. *en-Nücûmü'z-zâhire fi mülûki Mısr ve'l-Kâhire*. Kâhire, 1963.
- İbn Tâvûs. *et-Tarâif fi ma'rifeti mezâhibi't-tavâif*. 2 Cilt. Kum: Hiyâm Yayınları, 1. Basım., 1400.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *Usdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.
- Kara, Seyfullah. "İfk Olayının Etkileri ve Olayla İlgili Ortaya Konan Tavırlar". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (30 Haziran 2001). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2733/36368>
- Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah. *Hulâsetü Menhecü's-Sâdikîn*. 6 Cilt. Tahran, 1363.
- Kâşânî, Fethullah b. Şükrüllah. *Zübdetu't-Tefâsir*. 7 Cilt. Kum, 1423.
- Keşşî. *Ricâlü'l-Keşşî ihtiyâru ma'rifeti'r-ricâl(ma'a ta'lîkât Mir Dâmâd el-Esterâbâdî)*. Kum: Müessesetü 'Âl-i Beyt, 1404.
- Kûfî, Furât b. İbrâhim. *Tefsîru Furât el-Kûfî*. Tahran: Vezâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l-İslâmî, 1410.
- Kummî, 'Abbâs. *Sefînetu'l-Bihâr*. Kum, 1. Basım., 1414.
- Kummî, Ali b. İbrâhim. *Tefsîru'l-Kummî*. Kum: Dâru'l-Kitâb, 3. Basım., 1363.
- Kureşî, Ali Ekber. *Kâmûs-u Kur'ân*. 7 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1371.
- Kutluay, İbrahim. "İmâmiyye'ye Göre Sahâbenin Adaleti Problemi". *Sahâbe ve Rivâyet İlimleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Kuzudişli, Bekir. "Şîa'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/1 (31 Mayıs 2018), 59-92.
- Küleynî. *el-Kâfi*. 25 Cilt. Kum: Dâru'l-Hadîs, 1429.
- Mağribî, Nu'mân b. Muhammed et-Temimî. *Şerhu'l-ahbâr fi fezâilî'l-eimmeti'l-ethâr*. thk. Muhammed Hüseyin Celâlî. Kum: Cami'e-i Müderrisîn, 1409.
- Mâmekânî, Abdullah. *Tenkîhu'l-mekâl fi ilmi'r-ricâl (Rihli)*. 3 Cilt, ts.
- Meclisî, Muhammed Bâkır. *Bihârü'l-envâr*. 110 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2. Basım., 1403.
- Medarî, Emir b. Muhammed. *Hâdisetü'l-İfk, durûsun ve 'iberun*. San'a: Dâru'l-Kütübî'l-Yemeniyye, 2017.
- Mehnâ, Abdullah Ali. *Lisânu'l-lisân (Tehzîbü Lisâni'l-Arab)*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413.
- Mekârim Şîrâzî, Nâsir. *el-Emsel fi tefsîri Kitâbillâhi'l-münezzel*. 20 Cilt. Kum: Medresetü'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib, 1421.
- Mes'ûdî, Alî b. Hüseyin. *et-Tenbih ve'l-İsrâf*. Mektebetu't-Târihiyye, 1938.

- Muğniyye, Muhammed Cevâd. *et-Tefsîru'l-kâşif*. 7 Cilt. Kum: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1424.
- Muhsin el-Emîn. *A'yânü's-Şîa*. thk. Hasan el-Emîn. 12 Cilt. Beyrut: Dâru't-Teâruf li'l-Matbuât, 1983.
- Mukaddem, Hüseyin Hüseyinîyân. "Berresi-i Tarîh-i Tefsîri Hadise-i İfk". *Tarîh-i İslâm der Âyine-i Pejuheş* 7 (1384), 159-190.
- Mûsevî, Abdülhüseyin Şerefüddîn. *el-Müracaât*. thk. Hüseyin Râzî. Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmiyye, ts.
- Müfid, Şeyh. *el-Cemel ve'n-nusra*. thk. Ali Mir Şerîfî. Kum: Dâru'l-Müfid, 1431.
- Müfid, Şeyh. *el-İfsâh fi'l-imâme*. thk. Ali Mir Şerîfî. Kum: Dâru'l-Mufid, 1413.
- Müfid, Şeyh. *el-İhtisâs*. Kum: Dâru'l-Müfid, 1389.
- Müfid, Şeyh. *el-Muknî'*. thk. Müessesetü Neşri'l-İslâmî. Kum: Dâru'l-Müfid, 1389.
- Müslim b. Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Kütübi'l-'Arabiyye, 1991.
- Nihâvendî, Muhammed. *Nefehâtü'r-Rahmân*. 6 Cilt. Kum: Müessesetü'l-Bi'se, 1386.
- Özkan, Mustafa. "Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzerine". *Diyanet İlmî Dergi* 45/1 (2009), 57-74.
- Râzî, Seyyid. *Nehcü'l-belâğa*. çev. Kadri Çelik. İstanbul: Kevser Yayınları, 3. Basım., ts.
- Sabuncu, Ömer. "Emeviler Döneminde Hz. Âişe'nin Siyasî Tutumu". *Mü'minlerin Annesi Hz. Âişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. ed. Ali Aksu. 89-98. Sivas: Sivas Belediyesi, 2016.
- Sabuncu, Ömer. *Hiz. Âişe bint Ebî Bekir*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Âişe Hakkında Yapılmış Çalışmalar Bibliyografyası". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/33 (2015), 130-145.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasî Tutumu ve Sebepleri". *Hiz. Ali (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. ed. Ali Aksu. 129-142. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Sadr, Muhammed Sâdık. *eş-Şîa*. Bağdat, 1352.
- Sâidî, Fehd b. Muhammed. "Mevkifu'r-Râfide min Hâdiseti'l-İfk 'Dirase Akidiyye'". *Mecelletü'd-Dirâsati'l-İslâmiyye* 84 (ts.), 14-56.
- Sekafî, İbrahim b. Muhammed. *el-Ğârât*. Tahran, 1395.
- Sûfî, Abdülkâdir b. Muhammed b. Atâ. *es-Sâ'ika fi nesfi ebâtîli ve iftiraâtî's-Şîiyye alâ Ümmi'l-Mü'minîn Âişe*. Riyâd: Dâru Advâi's-Selef, 1. Basım., 2004.
- Şahan, İsmail. *İmâmiyye Şîası Kaynaklarına Göre Hz. Âişe*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Şerîf el-Murtezâ. *Emâlî (Gurerü'l-fevâid ve dürerü'l-kalâid)*. thk. Abdüzzehrâ el-Hüseyinî el-Hatîb. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1998.
- Şerîf el-Murtezâ. *eş-Şâfi fi'l-imâme*. thk. Abdüzzehrâ el-Hüseyinî el-Hatîb. 4 Cilt. Tahran: Müessesetü's-Sâdık li't-Tebâ'ati ve'n-Neşr, 1987.
- Şerîf er-Radî. *Nehcü'l-belâğa*. thk. Sübhi es-Salih. Kum: el-Hicre, 1414.
- Şeybânî, Muhammed b. Ali Nakî. *Muhtasar Nehcü'l-Beyân (Metin)*. Tahran: Dâru'l-Usva, 1376.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *Nehcü'l-beyân*. 5 Cilt. Kum: Neşru'l-Hâdî, 1413.
- Şîrâzî, Seyyid Ali Han. *ed-Derecetu'r-refi'a fi tabakâti's-Şîa*. Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983.
- Taberî Âmilî es-Sağîr, Muhammed b. Cerîr. *Delâilü'l-İmâme*. Kum: Bi'set Neşriyât, 1413.
- Taberî Âmilî es-Sağîr, Muhammed b. Cerîr. *Nevâdirü'l-mu'cizât*. Kum: Delil-i Mâ, 1427.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387.
- Tabersî. *Cevâmiu'l-Câmi'*. 4 Cilt. Kum: Havza-i İlmîyye-i Kum, 1412.
- Tabersî. *Mecmeu'l-beyân*. 10 Cilt. Tahran: Nâsır Husru Yayınları, 3. Basım., 1372.
- Tabersî. *Muhtasar Mecmeu'l-beyân*. 3 Cilt. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 3. Basım., 1413.
- Tûsî, Ebû Ca'fer. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- Tûsî, Ebû Ca'fer. *Tehzîbü'l-ahkâm fi şerhi'l-Muknî'a*. thk. Ali Ekber el-Ğafârî. 10 Cilt. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1386.
- Vâkîdî. *Kitâbü'l-meğâzi*. 3 Cilt, 1984.
- Ya'kûbî. *Târihu'l-Ya'kûbî*. thk. Abdülemîr Mehnâ. 2 Cilt. Beyrut, 2010.
- Yavuz, Adil. "Kisâ' Hadisi Rivayetleri ve Ehl-i Beyt Kimliği". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/19 (01 Ağustos 2005), 153-177.
- Yazarsız. "Hizb-i Nifâk ve Hadis-i İfk". *Felsefe ve Kelâm Dershâ ez Mekteb-i İslâm* 24 (1363), 23-30.
- Yemânî, Muhammed Abduh. *Ümmü'l-mü'minîn es-Seyyide Âişe ve emânetü'r-rivâye*, ts.
- Zerkeşî, Bedreddin. *Hiz. Âişe'nin Sahabeye Yöneltilmiş Eleştiriler*. çev. Bünyamin Erul. Ankara: Otto Yayınları, 2016.